شرح القواعد الأربع

دفهم توحيد باره كبشي ڠلور بنيادي اصول

تأليف :

شيخ الإسلام محمد بن عبد الوهاب، رحمه الله

شرح و تعليق:

لشيخ محمد بن سعد بن عبد الرحمن الحنين

ترجمه :

عبد الرحيم سلطان

بسم الله الرحمن الرحيم

مقد مة الشا رح

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيد المرسلين، نبينا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين، أما بعد:

دټولونه بهتر هغه څيز په کوم کښې چه سبقت او مقابله کونکي سبقت او مقابله کوي او دانسان دسعادت نيک بختۍ او په اخرت کښې د کاميابۍ لپاره کفيل اوضامن دی . اوانسان ته دسمې لارې رهنمايي کوي ، نو هغه علم نافع (فا ئده مند علم) او عمل صالح (نيک عمل) دی، د دې دواړو (علم نافع اوعمل صالح) نه بغير دانسان سعادت ممکن ندی کوم انسان ته چه دا دواړه څيزونه (علم نافع اوعمل صالح) ملاو شو بس په حقيقت کښې همدغه شخص کامياب اوخپل مراد ته ورسيده ، اوکوم انسان چه له دې دواړونه محروم شو نو په حقيقت کښې دغه شخص دهرخير نه محروم اونا مراده شو ،

ځکه چه په حقيقت کښي همدغه دوه څيزونه ﴿ علم نافع اوعمل صالح ﴾ دانسان

دکاميابۍ اوناکامۍ بنياد دی، او په همدي سره ښه اوبد متقي اوګمراه ضالم اومظلوم معلوميږي ، هرکله چه داخبره واضحه اومعلومه شوه چه علم اوعمل د يوبل سره لازم اوملزوم دي اودعلم مقام اومرتبه دمعلوم اوعمل په وجه باندي اوچتيږي.

پس په ټولو علومو کښي د علم توحيد مقام اومرتبه اوچته ده ددي وجې نه علماء کرامو په خپله زنده ګۍ کښي دعلم توحيد ډير اهتمام کړيدی، او د توحيد په باره کښي يي هر قسمه مختصراو تفصيلي کتابونه ليکلي دي په دغه علماء کرامو کښي د امام محمد بن عبد الوهاب ﴿ رحمه الله ﴾ نوم هم روښانه دی، ده په خپله زمانه کښي داسي دور ليدلی دی، په کوم کښي چه داسلام کړی   ما تيدلي او دستورو عبادت کيدلو دقبرونو او مزارونو تقديس اوتعظيم شروع وو،اوپه

قبرونو باندي يي مسجدونه اومزارونه جوړ کړي وو ، او د دغه مزارونو عبادت کيدلو ، او د ژوند په ټولو مهمو کارونو کښې به دغه قبرونو او مزارونو ته توجه کيدله ، په داسي ما حول کښي امام محمد بن عبد الوهاب (رحمه الله) خپل اصلاحي کو ششونه تيز کړل ، او دالله جل جلاله لپاره او دهغه دکتاب او دهغه رسول او دټولو خلکو د خير خواهۍ لپاره يي اعلان وکړه ، اودانبياء کرامو په منهج با ندي يي دالله جل جلاله توحيد اوعبادت طرف ته خپل دعوت شروع کړه او خلک يي دشرک او د ټولو وسائلو شرکيه نه منعه کول.

امام محمد بن عبدالوهاب (رحمه الله) ددعوت په ميدان کښي خپل ټول کو ششونه جاري وساتل ، او دحق دعوت لپاره يي ټول هغه اسباب او ذرائع استعمال کړه کوم چه درب درضاکولو سبب ګرځيدلو ، لکه تصنيف تاليف شو ،تعليم او تربيت شو ،خط اوکتابت شو ، د امام محمد بن عبد الوهاب (رحمه الله

) د جمله تصانيفو نه يو مشهور کتاب ـ القواعد الاربعة ـ دی، چه داختصارسره سره ډير اهم اوپائده مند کتاب دی، ځکه چه په ديکښې دتوحيد متعلق دډيرو مهمو اوحساسو مسائلو علاج ذکردی، يو ددغه مهمو مسائلو څخه دالله جل جلاله سره د اولياء او صالحينو دشرک فتنه ده مشرکين دالله جل جلاله سره اولياء او صالحين شريکوي .ددي مسئلي وضاحت مؤلف رحمه الله په علم فکر او تدبر سره دقران او صحيح احا ديثو په رڼا کښي کړيدی ، په داسي طريقې سره چه موحد ته ، د عقيدې په باب کښي د هر قسمه بيمارۍ نه نجات ورکوي ، او حق طلب کونکو ته صحيح رهنما يي کوي ، ګمراهانو او فسا ديانو ته وا ګي وراچوي (داسي دلايل يي ذکر کړيدي دي چه ګمراهان او فساديان چپ کوي . الله جل جلاله ماته ددي کتاب د شرحې کولو باربار توفيق را نصيب کړه ، بعضې ورونو (طلبة العلم) ددي شرحې تحسين وکړه او په کتابي شکل کښي يي

عام منظر ته د وړاندي کولو مشوره راکړه، نو ما هم دعامو خلکو دفائدي لپاره دپوره سوچ او فکر نه بعدپه دي شرحه کښي څه حذف او اضافه وکړه او ورته مي کتابي شکل ورکړه کوم چه ستا سو په وړاندي موجود دی، ما په دي شرحه کښي درميانه لار اختيار کړيده، د ډير تفصيل او ډير اختصار نه مي اجتناب کړيدی ،او ددي شرحي دمتن لپاره مي د هغه کتاب (القواعد الاربع) متن غوره کړيدی،کوم چه په (کال ١٣٧٤ هجري) کښي په ضمن د المجموعه العلميه السعوديه کښي شائع شوی وو، او دهغه دقلمي نسخي تصحيح سماحة الشيخ محمد بن ابراهيم ـ رحمه الله ـ کړيده په اخر کښي زه دخپلو مشائخو شکر ګذاريم چاچه د دي شرحي مراجعه کړيده او مونږ ته يي مفيدي مشوري راکړي خصوصا دشيخ عبد الله بن محمد الغنيمان او ډاکټر عبد العزيز محمد بن علي ال عبد اللطيف شکريه اداکووم او دالله جل جلاله نه دعا کووم چه

داشرحه داسي مفيده(فائده منده) وګرځوي لكه څنګه چه يي
ددي اصل (متن) مفيد (فائده مند)
ګرځولی دی،
ای الله ! مونږ.ته او زمونږ مور اوپلار او استاذانو او شاګردانو ته
مغفرت وکړي ، ای الله ! اسلام اومسلمانانوته عزت او قوت
ورکړي شرک اومشرکين ذليل اورسواکړي الله تعالی ښه
اوريدونکی او ډير نيژدي دی بنده ګانوته.

كتبه:
محمد بن سعد بن عبد الرحمن الحنين
عضو هيئة التدريس بجامة الامام محمد بن سعود الاسلامية
الرياض ص. ب: ٥٧٦٠ الرمزالبريدي : ١١٤٣٢
Hon1390@Gmail.com

بسم الله الرحمن الرحيم

محترمو لوستونكو ورونو وس ستاسو په وړاندي د شيخ الاسلام محمد بن عبد الوهاب (رحمه الله) يو مفيد كتاب (قواعد اربعه) موجود دى، او دهغې شرحه او وضاحت په دي كتاب كښي ستاسو حضور كښي پيش كوو ،شيخ الاسلام فرمايي،

بسم الله الرحمن الرحيم (دالله په نوم چه رحمن اورحيم دى شروع كوم) دالله نه دعا كوم چه كريم (عزتمند ذات دى) او دعرش عظيم رب دى چه هغه تا خپل دوست جوړ كړي په دنيا او اخرت كښي او تا مبارك (بركت والا جوړ كړي هرځاي چه يي ، او تاپه خپلو هغه بنده ګانو كښې شامل كړې كوم چه دالله د فضل احساناتو او انعاماتو شكر اداكوې ،او د ابتلاء امتحان او ازميښت په وخت كښې

د صبر او تحمل مظاهره کوي ، او چه ګناه تري صادره شي نو دخپل رب نه مغفرت او معافي طلب کوي ، يقينا په نعمتونو باندي دالله شکر اداکول ، او په مصيبتونو باندي صبر کول او دخپل رب نه دګنا هونو معا في طلب کول دا دري واړه کارونه دانسان دسعادت او نيک بختۍ عنوان دی .

شيخ الاسلام محمد بن عبد الوهاب رحمه الله ددي کتاب شروع په (بسم الله الرحمن الرحيم) سره له دوو وجونه کړيده اوله وجه داده چه د يو کار په شروع کښبي دبسم الله ويل عمل دی په قران کريم باندي ، دوهمه وجه داده چه په ديکښبي د رسول الله صلى الله عليه وسلم تا بعداري ده . ځکه چه رسول الله صلى الله عليه وسلم به خپل خطونه د بسم الله نه شروع کول ،لکه په صحيح بخاري او مسلم کښبي د عبد الله بن عباس رضي الله عنه ، نه روايت دی چه کله رسول الله صلى الله عليه

وسلم دروم بادشاه هرقل ته خط ليکلو نو نبي اکرم صلی الله عليه وسلم وفرمايل.

« بسم الله الرحمن الرحيم من محمد عبد الله ورسوله الى هرقل عظيم الروم.. » زه داخط دالله په نوم چه رحمن اورحيم دی ليکم دمحمد له طرفه د روم باد شاه هرقل ته [بخاري : ٧، ومسلم : ١٧٧٣].او بيا مؤلف رحمه الله د لو ستونکو لپاره دالله تبارک وتعالی نه دعا غو ښتې ده په دې قول سره (اسال الله الكريم) او دا دمصنف رحمه الله عادت دی په ټولو تصانيفو کښي چه طالب العلم ته دعاکوي . او دا دمصنف رحمه الله دمينې اومحبت دليل دی دطالب العلم سره ،دعلم اهتمام او دمتعلم سره مينه محبت دا ډير اهم (غوره) اخلاق دي هر عالم با يد په دې اخلاقو باندې خپل ځان سنمبال کړي ، او دتبليغ علم (علم درسولو) اهتمام اوکوشش وکړي ،

نه داچه تبلیغ علم (علم بل ته رسول) یو بوج او وزن وګڼي او کوشش کوي چه ځان تري خلاصکړي. بلکې دعلم اهتمام او طلبه سره مینه محبت کول د مخکنو علماو په صفاتو کښي یو زلیدونکی صفت دی، هغوې به دعلم ډیراهتمام کولو او دطلباء سره به یي ډیره مینه او محبت کولو ، او دا دهغوې اخلاق وو، لکه ابن جماعه کناني ـ رحمه الله ـ د درس او تدریس باره کښي د عالم (مدرس) اداب او اخلاق ذکر کړي فرمایي چه د استاذ لپاره پکار ده چه د متعلم شاګرد طالب العلم د مصالحو پوره اهتمام اولحاظ وکړي ، او دطالب العلم سره داسي د نرمۍ شفقت او احسان معامله وکړي لکه څنګه چه یي دخپل محبوب اولاد سره کوي، کله کله د طالب العلم نه بعضي نا ګواره افعال او کوتا هیاني صادریږي کوم چه عام طور سره د انسان نه صادریږي نو په داسي موقع با ندي باید مدرس د صبر او تحمل مظاهره وکړي او طالب العلم معاف کړي او

معذوريي وګڼي ، اودخيرخواهي په بنياد يي داصلاح كوشش وكړي په نرمي اوشفقت سره او دسختۍ نه بايد اجتناب وكړي ، مقصد به يي د طالب العلم اصلاح وي معلم استاد لره پكارده چه د طالب العلم شاګرد سره د تواضع اوخاكسارۍ نه كار واخلي او همدارنګه د سائل سره هم د نرمۍ معامله كول پكارده چه كله د الله دحقو قو او دبنده ګانو دحقوقو لحاظ كوي

(اداب السامع والمتكلم: ۱٤٠ـ۱٥۹)

مؤلف رحمه الله د الله جل جلاله لپاره لفظ د (الكريم) استعمال كړيدی،« كريم » دالله جل جلاله نوم دی ، داسماء حسنی نه، الله سبحانه وتعالى خپل ځان په (كرم) سره متصف كړي ، ځكه چه الله تعالى اكرم (نهايت جود اوسخا ولا ذات دی) او لفظ د(كرم) دهغي جامعو الفاظو نه دی، كوم چه ټولو محاسنو او محامدو ته شامل دی، دد ينه صرف عطاء (وركړه) مقصود نده بلكه د عطاء « وركړي » معنى ددينه يعني « لفظ

دکرم نه » پوره کيږي، ځکه چه په حقيقت کښې په بل باندې احسان کول د محاسنو اعلی درجه ده او کرم ډيرې زياتې خير خواهۍ ته وايې،

(فتاوى شيخ الاسلام ابن تيمية : ١٦ـ ٢٩٣) «كريم» « او اکرم »

او همدارنګه بعضې نور اسماء حسنى مثلا « علي » (اعلى) او همدارنګه (قدير) او مقتدر) په اصل معنى کښې متحد دي، ليکن الفاظ يې مختلف دي، له دې وجې نه هر يو جدا او مستقل نوم دى، ابن حجر رحمه الله فرمايي، چه د يو صفت نه ډير نومونه مشتق شي نوهر يو نوم جدا او مستقل نوم شمارل کيږي او ددينه هيڅ مانع نشته ، ځکه چه په دې اسماو کښې في الجمله تغاير اواختلاف دى او هر يو نوم د بل نوم نه په يو خصوصيت سره جداوي چه دغه،

خصوصيت په بل نوم کښې نه وي فتح الباري: ١١ـ١٩) شيخ الاسلام محمد بن عبد الوهاب ـ رحمه الله ـ په خپله دعا کښې د

الله جل جلاله لپاره لفظ د (رب العرش العظيم) استمال کړيدی. معنی دعرش په لغت د عربو کښي د بادشاهۍ تخت ته وايي، اوهر چه عرش الرحمن (د الله جل جلاله عرش دی نوهغه د پښو والا تخت دی چه ملائکو بار کړيدی ، او ددنيا او مخلو قاتو لپاره د يو چت حيثيت لري . شرح الطحاوية ابن ابی العز : ٣٦٦) .

د عرش الهي صفات په قران اوحديث کښي ، په قران او حديث کښي د عرش الهي متعدد صفات ذکردي ، چه بعضي دهغي نه په لاندي ډول ذکر کيږي

١-عظمت: په قران کښي د عرش الهي يو صفت عظمت ذکر دی لکه الله جل جلاله فرمايي ،

« اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ » (النمل : ٢٦) د الله نه ماسوی هيڅ برحق معبو د نشته او هغه د عظيم) لوي) عرش مالک دی، حقيقت کښي الله جل جلاله

دهرڅيزرب او مالک دی ليکن په دي ايت کريمه کښې يي دالله جل جلاله د ربوبيت تخصيص کړيدی د عرش عظيم سره . بعضي علماء کرامو يي داسي توجيه کړيده چه عرش د الله جل جلاله په مخلو قاتو کښي يو لوي او عظيم مخلوق دی ، ددي وجي نه يي په دي ايت کريمه کښي تخصيص شوي دی،(تفسير ابن عطيه : ١٢- ١٠٦)

٢- مجد . د عرش الهي صفت په قران کښي مجد (لوي شان والا عرش) هم ذکر دی لکه الله جل جلاله فرمايلي دي «ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ » (البروج : ١٥) دلوي عرش والا مالک دی، د حمزه اوکسا ئي په قرا ت کښي په لفظ دمجيد با ندي دکسرې رعايت شويدی او صفت کرځولی شويدی دالمجيد ،دهمدي ترکيب مطابق دايت ترجمه شويده .

٣ - **كرم** ـ بل صفت د عرش الهي په قران كښي كريم هم بيان شويدی لكه الله جل جلاله فرمايلي دي ،

« لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ »المؤمنون: ١١٦) د الله نه ما سوی بل هيڅ معبود برحق نشته اوهغه د عزتمند عرش مالک دی ،

دمصنف رحمه الله داقول (چه الله جل جلاله دي تا په دنيا او اخرت كښي خپل دوست جوړ كړي (**ولي**) دالله داسماءحسنى نه يو نوم دی، لكه الله تعالى فرمايي،« أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (الشورى : ٩) ايا نيولي دي دوي سوادالله تعالى نه مددګاران نو الله تعالى خاص هغه مددګاردی او هغه به ژوندي كوي مړي او هغه په هرڅه باندي قدرت والا د ی، (الله

تعالی کار ساز او مددګاردی) ددي جملې مفهوم دادی، چه الله تعالی د ټولو مخلوقاتو دټولو کارونو متولي
کارساز.اومددګاردی، اوهغه دټولو کارونو تدبير کونکی ، اومالک دی، او دمؤ منانو لپاره دالله تعالی خاص ولايت دی هغه داچه الله تعالی خپل مؤمنان بنده ګان دتيرونه راوباسي رڼا ته، مدد اونصرت يي کوي(تفسير الأسماء الحسني ، سعيد القحطا ني : ص_ ١١٢_١١٣)

د مؤلف رحمه الله داقول: چه الله تعالی دي تا برکتناک کړې هرځاي چه يي، په حقيقت کښي دادعا دعيسی عليه السلام ددي قول نه ماخوذ ده کله چه هغه دمور په غيږه کښي وو، او داسي يي ووېل : لکه الله تعالی دهغي په باره کښي فرمايي(وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ) (مريم : ٣١) او الله تعالی زه برکت والا کرځولی يم هر ځاي چه يم ، دبرکت تفسير په تعليم الخير (خير طرف ته بلنه دنه کولو سره هم

شويدى ا و په امر بالمعروف او نهي عن المنكر سره هم شويدى، (تفسير ابن كثير : ٣ _ ١١٧) او ددينه علاوه نور اقوال هم شته په تفسير د بركت كښي چه هيڅ تعارض او تضاد په كښي نشته.

فائده: ديو ايت په تفسيركښي چه دسلفو نه مختلف اقوال ذكروي په حقيقت كښي هغه اختلاف دتنوع وي ،اختلاف دتضاد نه وي. شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله فرمايي ، سلفو علماء په مابين كښي د تفسير متعلق اختلاف ډير كم دى ، په نسبت سره فقهي احكاموته ، او دتفسير متعلق چه كوم اختلاف منقول وي ، غالبا هغه اختلاف د تنوع وي اختلاف دتضاد نه وي (الفتاوى :(١٣_٣١٣)

د مؤلف: داقول چه الله تعالى دي تا په خپلو هغه مؤمنانو بنده ګانو كښي شامل كړي كوم چه دالله تعالى دنعمتونو شكر اداكوي او دامتحان ازمائش او مصيبت په وخت كښي د صبر

مظاهره کوي. او چه ګناهونه تري صادر شي نو دخپل رب نه معافي غواړي يقينا دادري حالتونه دانسان دسعادت اونيک بختۍ عنوان دی، حقيقت کښي بنده ددي دري حالتونه بهر نه وي . بلکې هميشه د دي دري حالتونونه په يو حالت کښي وي ، دالله تعالی له طرفه ډير زيا ت نعمتونه په بنده ګانو باندي شويدي چه په بنده ګانو باندي دهغي شکر اداکول لازم او ضروري دي. اوکله په انسان باندي از ميبنت امتحان او مصيبت راځي نوصبر او تحمل ورباندي لازم دی، کله کله انسان دګناه مرتکب شي نو ورباندي خپل رب طرف ته رجوع توبه او استغفارلازم دی (الوابل الصيب لابن القيم:٥

فائده: همدارنګه طبراني په معجم کبير کښي يو مرفوع روايت ذکر کړيدی (من ابتلي فصبر، وأعطی فشکر ، وظلم فغفر، وظلم فا ستغفر،

(الَّذِينَ آَمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ)(الأنعام : ٨٢) چاچه دامتحان اومصيبت په وخت کښي صبر وکړه او دنعمتونو په وخت کښي دالله تعالی شکر اداکړه ظلم ورباندي وشو، نو معافي يي وکړه او په بل چا يي ظلم وکړه نو معافي يي وغو ښتله ، هغه کسان چه ايمان يي راوړيدی او دشرک نه يي ځان بچ کړيدی پس همدوی دامن اوهدايت والادي ، داحديث سخت ضعيف دی، وګوری (سلسلة الاحاديث الضعيفة والموضوعة للالباني : ٤٥٢٧) الجامع : ٥٣٢٣)

شيخ الاسلام رحمه الله فرما يي:
پوهه شه : الله تعالى دي خپل عبادت او طاعت طرف ته ستا رهنمايي وکړي ،چه حنيفيت دابراهيم عليه السلام دين دی، دابراهيم عليه السلام ددين دحنيفيت مفهوم اومطلب دادی، چه صرف يوائې په اخلاص سره دالله تعالى عبادت او بنده ګي وکړېشي لکه الله تعالى فرمايي :
(وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ) الذاريات٥٦) ما انسانان اوپيران صرف ددي لپاره پيداکړيدي چه خاص زما عبادت او بنده ګي وکړي ددي ايت مبارکه نه په وضاحت سره دامعلومه شوه چه الله تعالى انسانان او پيران صرف دخپل عبادت او بنده ګي لپاره پيداکړيدي ،نو په دي خبره باندي ښه ځان پوهه کړه چه د خالص توحيد نه بغير هيڅ عبادت عبادت نه دی، ددي مثال پښان دلمانځه دی لکه څرنګه چه هيڅ لمونځ بغير داوداسه نه لمونځ نه وي. هرکله چه په عبادت کښي شرک داخل شي نو عبادت

برباد فاسد او باطل شي لكه حدث (بې او دسې) سره چه طهارت باطليږي هركله چه تاته داخبره ښه واضحه شوه چه شرك كله دعبادت سره ګډ وږ شي نوعبادت برباده وي او اعمال هم له مينځه وړي ، اوځاي دمشرك دهميشه لپاره اور دجهنم وي ،نو پدي به هم پوهه شوې يې چه دتوحيد اهميت پيژندل او دشرك دفساد نه ځان خبره ول څومره اهم او ضروري دي ، اميد دی چه الله تعالی تاته دشرك دجال نه نجات در په برخه كړي ، دكوم په باره كښې چه الله تعالى فرمايلي دي ،(إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ) النساء: ٤٨) يقيناالله تعالى نه معاف كوي چه شرك وكړيشي دهغه سره او معاف كوي ددينه علاوه نور ګناهونه چاته چه وغواړي ،

د مؤلف دا قول : چه پوهه شه الله تعالى دي خپل عبادت اوطاعت طرف ته ستا رهنمايي وكړي حنيفيت دابراهيم عليه

السلام دين دی، د حنيفيت مفهوم دادی چه صرف يواځي په اخلاص سره دالله تعالی عبادت او بنده ګي وکړيشي.

فايده: مؤلف رحمه الله خپله خبره د (اعلم) لفظ نه شروع کړه ، او دا دا مر صيغه ده د علم نه ، او ددي معنی ده پوهه شه ، علماء د دي لفظ د معنی او مدلول په باره کښي مختلف اقوال ذکر کړيدي ،چه دهغي تفصيل دادی.

-علم: دهغي پوخ او مظبوط اعتقاد نوم دی کوم چه دواقع سره عين مطابق وي (لتعريفات للجرجاني: ۱۵۷) لکه دامثال چه هر مخلوق دپاره خالق پيداکونکی لازم او ضروري وي او هغه الله تعالی دی ، نو ديته علم وايي ، ځکه چه دا حکم په يقيني طور سره صا در شوي اودواقع سره بلکل عين مطابق دی .

۲- دبعضي علماء دقول مطابق دعلم هيڅ تعريف نه کيږي ، لکه ابن العربي المالکي داقول کړيدی : او ددي علت دادی چه علم دومره زيات واضح دی چه تعريف ته هيڅ ضرورت نه

لري ، (عارضة الأحوذي: ١٠ـ ١١٣ـ ١١٤) (اعلم) د امر صيغه هغه وخت استعماليږي چه کله د يو اهم څيز بيانول مقصود وي . مطلب داشو ، کوم علوم او معارف چه تا ته بيانيږي نو دهغي د پو هي دپاره ځان تيار کړه (حاشية الأصول الثلاثة لابن قاسم: ٩)

(الرشد) رشد او هدايت دالله تعالى په عظيم احساناتو او انعاماتو کښي يو عظيم احسان دى،لکه الله تعالى فرمايي:(أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ*فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) (الحجرات: ٧ـ ٨) دغه کسان همد وي کا مياب دي دالله تعالى دفضل او نعمت د و جي نه ، الله تعالى پوهه او حکمت والا دى ،

د رشد تعريف بعضي علماء داسي کوي ،چه رشد په حق باندي مستقيم کلک او مظبوط پا تکيدلو ته وايي (فتح القدير للشو کاني: ٥ـ ٧١)

په رشد او هدايت کښبي فرق : ابن قيم رحمه الله فرمايي ، علم نافع (فايده مندعلم او په هغي باندي عمل کولو ته (رشد) وايي، رشد اوهدى چه کله جدا جدا ذکرشي نو هريو د يو بل معنى ته شامليږي. يعني رشد د هدى په معنى، او هدى د رشدپه معنى راځي ،او چه کله يو ځاي ذکرشي نو درشد معنى ده د حق علم حاصلول او دهدى معنى ده د حق علم مطابق عمل کول ،(اغاثة اللهفان:-٥٣٧) **د اطاعت معنى**: اطاعت هغه تابعداري او پيروي ته وايي چه د دين او شريعت دحکم مطابق وي ،(شرح الطحاوية الابن ابي العز الحنفي: ٣٣٥-١) يعني عبادت په داسي طريقه سره کول چه دالله تعالى دحکم مطابق وي ، (الكوكب المنير لا بن النجار: ٣٨-١)

ددي مثال : د اطاعت مثال لکه لمونځ شو ، لمونځ ترهغه وخته پوري اطاعت تابعداري نده ترڅو پوري چه دالله تعالى

دحکم مطابق او سره د شروطو واجباتو او ارکانو ادا نه شي د

مؤلف رحمه الله داقول : چه حنيفيت د ابراهيم عليه السلام دين دی، او ددي مفهوم دادی چه يواځي په اخلاص سره دالله تعالی عبادت او بنده ګي وکړيشي) د حنيف کلمه په قران کريم کښي ډير کرته ذکر شويده ، او الله تعالی په انسا نانو باندي فرض کړيده چه د حنيفيت (استقامت والا) جوړ شي ، اول الله تعالی په اهل کتاب يهود او نصارا و باندي دافرض کړيوه چه د حنيفيت دين تابعداري وکړي ، او بيا يي په امت محمدي باندي داهم فرض کړه چه ددين حنيف چه ددتوحيد دين دی تابعداري وکړي يعني په ټولو انسانانو باندي دافرض ده چه دملت ابراهيمي تا بعداري وکړي ،

(جامع المسائل لشيخ الإسلام ابن تيمية ١٧٩١٥)

لکه الله تعالى فرمايي ﴿ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾(النحل: ١٣٥) وحي وکړه مونږ، تاته چه تابعدارې کوه دملت دابراهيم عليه السلام چه کلک موحد وو او نه وو د مشرکانو د ډلي نه . همدارنګه الله تعالى فرمايلي دي، ﴿وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ﴾(البقرة١٣٠) او مخ نه اړه وي د دين د ابراهيم عليه السلام نه مګر هغه څوک چه بي وقوف کړي ځان خپل او يقينا غوره کړې وو مونږ ده لره په دنيا کښي اويقينا دى به خامخا په اخرت کښي د کاميابو نه وي

او همدارنګه الله تعالى فرمايي، ﴿وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ

الْمُشْرِكِينَ) (البقرة: ١٣٥) دوي وايي چه شي تاسي يهود يان يا نصرى لاربه وومومي، اوايه مونږ تابع يو د دين دابراهيم عليه السلام چه پوخ موحد وو، او نه وو دى دمشركانو د ډلي نه. هركله چه داخبره ښه واضحه معلومه شوه چه د حنيفيت تابعدارې فرض او لازم ده په ټولو خلكو باندي نو مصنف رحمه الله واضحه كړه چه حنيفيت د ابراهيم عليه السلام د دين او ملت نوم دى، (ملت) دين او شريعت ته وايي،

(أحكام القران للقرطبي : ١٢ ١٣٠) پس د حنيفيت صحيح مفهوم اومعنى: حنيفيت دهغه ديني لاري نوم دى، په كومه باندي چه ابراهيم عليه السلام قائم وو.

يعني په اخلاص سره دالله تعالى عبادت او بنده ګي کول ، عربو به هغه كس ته هم حنيف وايو كوم چه به ديهود او نصرا و ددين نه منحرف شو، ددي وجي نه بعضي اهل كتابو په خپلو

کتابونو کښې د حنيف دکلمې سره دښمنۍ ښکاره کړي، او داهغه عرب وو کومو چه حج او ختنه جمع کړيوه، (او دا دواړه يعني حج او ختنه کول د دين ابراهيمي جزء وو، حالانکه دوي مشرکين وو (جامع المسائل لابن تيمية : ١٥ \ ١٨٤) **(حنيف)** دحنف نه ماخوذ دی، او دحنف اصلي معنی ده ميلان کول ، نودحنيف معنی شوه د باطل دينونونه اعراض کونکی، بعضي علماو ويلي دي چه دحنف اصلي معنی استقامت ده.

ددي وجې نه دابراهيم عليه السلام دين ته دحنيفيت نوم اېښودل شوی دی، (تفسيرالشوکا ني : ١١ \ ١٦٠- ١٦١)

شيخ الاسلام ابن تيمية رحمه الله فرمايي، حنيف هغه شخص ته وايي چه دخپل رب په حکم باندې کلک او مستقيم وي ،او دهر قسمه باطل نه اعراض کونکی وي، حنيفيت په اصل

کښې يوائې په اخلاص سره د الله تعالى عبادت ا و بنده ګي کول او په هغې باندې هميشه قائم پا تکيدل او دالله تعالى سره محبت کول او هغه ته عاجزي کول او دهر قسمه شرک نه ځان ساتل ديته حنيفيت وايي، (الفتاوى : ١٥ ٢٣٩) (١٠ ٤٦٦)

دمؤلف داقول:(کله چه تاته داخبره ښه واضحه شوه چه ته الله تعالى دخپل عبادت لپاره پيداکړى يي، نو په دي خبره باندي هم ځان پوهه کړه چه د خالص توحيد نه بغير هيڅ عبادت مقبول عبادت نشي کيدلاي لکه څرنګه چه د اوداسه نه بغيرهيڅ لمونځ نشي کيدلاي ،

يعني خالص توحيد دهرعبادت دقبوليت لپاره داسي اساسي او بنيادي شرط دى لکه څرنګه چه د لمانځه د قبوليت لپاره طهارت بنيادي شرط دى،

او ددي دليل په قران كريم كښي دا ايت كريمه دى ، (وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا) : النساء: ٣٦) او بنده ګي كوى دالله تعالى او مه شريكوي دهغه سره هيڅ شى ، په دي ايت كريمه كښي الله تعالى دعبادت امر اودشرك نه ممانعت يوځاي ذكر كړيدى،ددينه داخبره واضحه كيږي چه دعبادت دقبوليت لپاره توحيد شرط دى.

مصنف رحمه الله وفرمايل چه كوم عبادت دالله تعالى لپاره خالص نوي نو هغې ته عبادت نه ويل كيږي ، لكه دمشرك عبادت ته عبادت نه ويل كيږي ،

ليكن ددي باوجود الله تعالى دعبادت لفظ ددي حقيقي معنى خلاف استعمال كړيدى .

او دمشرك عبادت ته يي هم عبادت ويلى دى ، لكه الله تعالى فرمايي ، (وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ

(الفرقان: ٥٥) او بنده ګڼي کوي دوي سيوا دالله تعالى نه دهغه چا چه نه نفع ورکولاي شي دويته او نه نقصان ورکولاي شي دويته ، او همدارنګه الله تعالى په يو بل ايت كښي فرمايي (قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (الشعراء: ٧٥) أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمُ الْأَقْدَمُونَ (الشعراء: ٧٦) اويل ابراهيم عليه السلام ايا خبر يي تاسو په حال دهغه چا چه تاسو هغوي لره بنده ګڼي کوي * تاسو او مشران ستاسو مخکني

شيخ الاسلام ابن تيمية رحمه الله : ددي مسئلې وضاحت په داسي انداز کړيدی چه په هغي سره دمصنف مراد اومقصود ښه واضح کيږي ، دهغي حاصل دادی

دعبادت لفظ په قران او حديث كښي په دوه طريقو سره استعمال شويدی .

١ - **مطلق**: کله د عبادت نه مراد مطلق عبادت وي ، او دا د الله تعالی په نيز مقبول وي ځکه چه خالص دالله تعالی لپاره وي ، په دي معنی او اعتبار سره دمشرک عبادت ته عبادت نه ويل کيږي ، ځکه چه هغه خالص دالله تعالی لپاره نه وي همدارنګه لفظ د مطلق ايمان صرف سوچه اوصحيح ايمان ته شامليږي . او د کفارو او مشرکينو ايمان ته نه شامليږي ځکه چه کفار او مشرکين دالله دتعالی په ربو بيت باندي ا قرا ر او اعتراف کوي ، ليکن دالله تعا لی سره په توحيد اولوهيت کښي شرک کوي ،

٢ - **مقيد** : کله چه مشرک دالله تعالی عبادت کوي او دهغي سره دغيرالله عبادت هم کوي ، نو دي باندي دعبادت اطلاق کيږي خو د(قيد)سره لکه داسي ويل کيږي چه دا شخص دالله تعالی عبادت کوي او دغير الله عبادت هم کوي او يا داسي

وويل شي چه دا شخص دالله تعالى سره په عبادت كښي شرك كوي ،

په قران كريم او احاديثو كښي ددي وضاحت موجود دى، لكه مخكښي دقران كريم دوه اياتونه ذكر شو ، او همدارنګه دا قول دالله تعالى ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ ﴾(الزخرف: ٢٦) او كله چه اويل ابراهيم عليه السلام پلار خپل او قوم خپل ته يقينا زه بيزاره يم د هغه څانه چه تاسو يي بنده ګي كوئ ، په دي ايت كريمه كښي د دوي متعلق دعبادت لفظ استعمال شويدى ، ليكن مقيد ، يعني عبادت ستاسو الله تعالى لره سره دشرك نه ،

يعني زه ستاسو د هغه عبادت نه بيزاره يم چه شرك ورسره وي ، ددي وجي نه كله چه د مشركينو او كفارو نه نفي دمطلق عبادت راشي لكه په دي قول دالله تعالى كښي ﴿وَلَا أَنَا

عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ (الكافرون:٤) او نه يم زه عبادت كونكى په هغه طريقه چه تاسو عبادت كوي ،
نو دلته نفي دمقيد عبادت نه ده مراد ، بلكه نفي دعبادت مطلق مرادده او دا هغه عبادت دى چه دالله په نيز مقبول او دالله تعالى په توفيق سره كيږي ، (الفتاوى:١٦-٥٧٣)
(فائده : شيخ عبدالله الغنيمان حفظه الله فرمايي ، چه ددي تفصيل نه دمؤلف رحمه الله مقصود او مراد ښه نه واضح كيږي ، بلكه فرق دادى ، چه په لغت كښي دعبادت اطلاق په هر هغه معبود باندي كيږي چه قصد يي وشي په عبادت سره ليكن په شرعه كښي صرف هغه عبادت معتبر او مقبول دى چه دتوحيد سره وي ، اصل كښي دافرق دى ،
او فرق د اطلاق او تقيد ښه واضح ندى ، ددي وضاحت نه معلومه شوه چه مراد دمصنف په نفي دعبادت مطلق سره نفي

دهغه عبادت مرادده، کوم چه دالله تعالی په نيز باندي مقبول وي،او دالله تعالی په توفيق سره کيږي،

دمؤلف داقول : هرکله چه تاته داخبره ښه واضحه شوه چه شرک کله دعبادت سره ګډ وې شي نوعبادت برباده وي،

مصنف رحمه الله ددي خبري وضاحت کوي چه کله دعبادت سره شرک ګډ وې شي نو څه احکام وربانديي مرتب کيږي، اول حکم يي دا بيان کړيدی ، چه دشرک دوجي نه عبادت برباد يږي، هرکله چه شرک دعبادت سره ګډوې شي نو عبادت فاسد اوبرباد شي ، که يو شخص دحج نيت او اراده وکړي اوحج اداکړي ، او بيا دغيرالله نه مدد وغواړي او يا دغيرالله دپاره نذر ياذبحه وکړي نو حج يي باطل فاسد او برباد شه،

لکه الله تعالی فرمايي، ﴿وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (ألأنعام: ٨٨) او که بالفرض شرک کړی وی دوی

خامخا برباد شوي به وي، ددوي هغه عملونه چه دوی کول ، اوهمدارنکه كه يوشخص اودس وكړي او بيا شرك وكړي دالله تعالى سره نو طهارت اواودس يي فاسد اوباطل شه.

ابن قدامه رحمه الله فر مايي ، چه طهارت يوعمل دی او دا عمل حكما باقي پا تكيږي اوچه كله ورته باطلونكى څيز عارض شي نو باطليږي ، نو په شرك سره هم خامخا باطليږي ،ځكه چه طهارت داسې عبادت دی چه په حدث (بې اودسى) سره فاسديږي نو شرك يي خو خامخا له مينځه وړي، (المغني: ١- ٣٢٨)

د مصنف دا قول چه دشرك دوجې نه عمل او عبادت بربادیږي ، او ددې دپاره يي ، لفظ د (احباط) استعمال كړيدی، بعضې علماو ددې وضاحت په بطلان سره كړيدی، قاضي عياض رحمه الله فرمايي،چه د « أحبط عملك » او «حبط عملك» دواړو يوه معنى ده چه باطليدل دي . او لفظ

دباطل او فاسد مترادف يعني هم معنى دي مشارق الانوار-١ (٢٢١) مصنف رحمه الله دشرك په باره كښي لفظ د حبوط (يعني دعمل بربادېدل ، يي عطف كړيدى، په لفظ د (فسا د) يعني دعمل فاسديدلو باندي ،

او ضمير د (ا فسدها) يي هغه عبادت ته راجع كړيدى، چه شرك ورسره ګډوډ شوى وي، او لفظ د العمل) چه معرف بالام دى او دلالت كوي په عموم باندي ، ددي اسناد يي كړيدى، لفظ د(الحبوط) يعني دعمل بربادېدلو ته ځكه چه دعمل بربادېدل يي دوهم هغه حكم وګرځه وو كوم چه مرتب كيږي په شرك باندي ،

په دي معنى باندي چه دشرك اول حكم دادى چه دشرك دوجي نه هغه عبادت بربادېږي دكوم سره چه شرك ګډوډ شوى وي ، اودوهم حكم دشرك دادى ، چه د شرك دوجي نه هغه اعمال صالحه هم بربادېږي چه ددي شرك نه يي مخكي

کړي وي ، او ددي ښه وضاحت په دي قول دالله تعالی کښي دی (وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ ولتتكونن مِنَ الْخَاسِرِينَ) (الزمر:٦٥) او يقينا وحي کړي شوېده تاته اوهغه کسانو ته چه ستانه مخکي دي که چيري شرک د او کړو خامخا برباد به شي عمل ستا او خامخا شي به ته دتاوان والو نه ، مصنف رحمه الله فرمايي ، کوم انسان چه دشرک نه ځان نه ساتي دا کافر دی ، اګرکه په امت کښي ډير لوي عبادت کونکی وي ، دشپې لمونځونه (تهجد) کوي او د ورځي روژې نيسي ، دا اعمال يي ټول برباد دي ،

الله تعالی فرمايي:(وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (الأنعام:٨٨) او که بالفرض شرک کړی وی دوی خامخا برباد شوي به وی، ددوي هغه عملونه چه دوی کول ،

دمشرک داعمالو عاقبت داسي وي لکه يو سړی د جنابت ناپاکۍ په حالت کښي لمونځونه کوي، او د جنابت نه غسل نه کوي، او يا داسي لکه يوسړی په ډيره سخته ګرمۍ کښې روژې نيسي او بيا دورځي زناکوي،

امام ابن قيم رحمه الله د اعمالو دبربادېدلونوعيت دوه قسمه بيان کړيدی،

١ - **عام**: ددې صورت دادی لکه په مرتد کيدلو سره دانسان ټول نيک اعمال بربادیږي ، او په صحيح توبې سره دانسان ټول ګناهونه معاف کيږي ،

٢ - **خاص**: ددې صورت دادی ، لکه بعضې نيک اعمال برباد شي، او بعضې ګناهونه معاف شي او ديته جزءيي بربادېدل وايي، کتاب الصلاة لابن القيم : ٨٦)

مصنف رحمه الله فرمايي: چه مشرک (شرک کونکی) به هميشه په اور دجهنم کښي وي ، ددي نه مراد دمصنف رحمه الله دريم حکم دی چه مرتب کيږي په شرک اکبر باندي ځکه چه مشرک که دتوبې نه بغير دشرک په حالت کښي مړشه نو هميشه به په اور دجهنم کښي اوسيږي ، الله تعالی فرمايي ،

(لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ)(المائدة: ٧٢)

يقينا کفرکړيدی هغه کسانو چه وايي بيشکه الله تعالی هغه مسيح ځوي دمريم دی، او ويلي دي مسيح : ای بني اسرائيلو بندګي کوي دالله تعالی چه رب ځما دی او رب ستاسو دی، بيشکه چا چه شرک وکړه دالله تعالی سره پس يقينا حرام

کړيدی الله تعالی په هغه باندي جنت او ځاي دهغه اور دجهنم دی، او نشته ظالمانولره هيڅ مددګار.

هر کله چه تاته داخبره ښه واضحه شوه چه شرک کله دعبادت سره ګډ وډ شي نوعبادت برباده وي ،او اعمال هم له مينځه وړي ، اوځاي دمشرک دهميشه لپاره اور دجهنم وي نو پدي به هم پوهه شوی يي چه دتوحيد اهميت پيژندل او دشرک دفساد نه ځان خبره ول ډومره اهم او ضروري دي ، اميد دی چه الله تعالی تاته دشرک دجال نه نجات در په برخه کړي ، دکوم په باره کښي چه الله تعالی فرمايلي دي ،

(إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا) (النساء: ٤٨)

يقيناالله تعالی نه معاف کوي چه شرک وکړيشي دهغه سره او

معاف کوي ددينه علاوه نور ګناهونه چاته چه وغواړي،او چاچه شرک وکړه دالله تعالی سره پس يقينا جوړه يي کړه ګناه لويه ،

د شيخ الاسلام په کلام کښې ددي قواعدو او اصولوداهميت ذکردی ، هغه په خپلو نورو رسالو کښې په مختلفو مقاماتو کښې ددي اصولو او قواعدو داهميت وضاحت کړيدی، چه دهغي خلاصه داده،

١- ددغي اصولو او قواعدو په معرفت او پوهې سره موحد په شرک کښې دواقع کيدلو نه محفوظ کيږي .

٢- په دغه اصولواو قواعدو کښې د لااله الا الله صحيح معنی او مطلب بيان شويدی ،

٣- ددغي اصولو اوقو اعدو په معرفت اوپوهې سره دتوحيداو شرک په مابين کې ښه فرق کيږي

مصنف رحمه الله فرمايي دشرک نه دبچ کيدلولپاره معرفت دڅلورو اصولو او قواعدو ضروري دی، کوم چه الله تعالی په قران کښي بيان کړيدي ،او دغي اصولو اوقواعدو په وجه باندي ا سان دلا اله الا الله صحيح معنی او مفهوم پژندلی شي، او ددغي اصولو او قواعدو په رڼا کښي داهل اسلام او اهل شرک په مابين کښي ښه تميزاو وضاحت کيږي، الله تعالی د په تا رحم وکړي ، ته ددغه اصولو او قواعدو باره کښي غور او فکر وکړه، او خپله پوهه دغه اصولو طرف ته متوجه کړه . ځکه چه دا ډير فائده مند اصول دي ، الدررالسنية : ٢- ٢٧)

د مؤلف رحمه الله داقول، شرک اکبر دکوم په باره کښې چه الله تعالی فرمايلي دي ،

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا ﴾ (النساء: ٤٨)

يقينا الله تعالی نه معاف کوي چه شرک وکړیشي دهغه سره او معاف کوي ددينه علاوه نور ګناهونه چاته چه وغواړي،او چاچه شرک وکړه دالله تعالی سره پس يقينا جوړه يي کړه ګناه لويه ، دا هم دهغه احکامو د جملي څخه دي کوم چه په شرک اکبر باندي مرتب کيږي او هغه داچه الله تعالی هغه مشرک نه معاف کوي چه دشرک اکبر ارتکاب يي کړيوي ، او بغير دتوبې نه وفات شي ليکن دشرک اکبر نه علاوه نور کبيره ګناهونه چه چا کړيوي او بغير دتوبې نه وفات شي نو دا دالله تعالی مشيئت ته وسپارل شو ،

كه خوښه يې شي معاف به يې كړي او كه خوښه شي غذاب به وركړي ، او دا ددې ايت معنى او مقصود دى،

مصنف رحمه الله وفرمايل : چه ددې اصولو اوقواعدو په معرفت او پوهې سره مونږ دشرك او غيرالله دعبادت دجال نه بهر وتلې شو.

قواعد: دقاعده جمع ده او قاعده په لغت كښې بنياد او اساس ته وايي، كله چه وويل شي قواعد البيت نوددې نه مقصود دكور بنياد او اساس وي ، (لسان العرب لابن منظور: ٧- ٤٣٤)

دقاعدې تعريف په اصطلاح دعلماو كښې:

علماء كله داسې فرمايي چه په دې مسئله كښې قاعده داده او كله داسې وايي چه په دې باب كښې قاعده داده ، نومراد په دې سره هغه كلي قضيې (مسائل) وي چه په هغې كښې دغور فكرنه بعد جز يي قضيې (مسائل) معلو ميږي، (شرح مختصر الروضة للطوفي: ١- ١٢٠)

ددي مثال دادی لکه ووېل شي: چاچه عبادت دغيرالله طرف ته واړه وو نو ده يقينا شرک وکړو، داقضيه کليه ده، په دي باندي دغور فکر نه بعد جزيي قضيي داسي معلوميږي، چاچه دغيرالله لپاره ذبحه وکړه يا يي دغيرالله لپاره نذر نياز وکړه ياپي غيرالله ته سجده وکړه نو ددي څه حکم دی؛ نو دمخکې قضيي نه معلومه شوه چه دامشرک دی،ځکه چه دا ټول دعبادت انواع دي ، چاچه دا دغيرالله لپاره وکړل نو دايقيني مشرک دی،

معرفة : ديوشي اصلي حالت معلو مولو ته معرفت وايي، التعريفات للجرجاني : ٢١٨) دالله تعالی لپاره وصف د(عارف) نشي بيانيدلی.او په دي باندي احمد بن حمدان دقاضي ابو يعلی محمد بن حسين نه اجماع نقل کړيده، الکوکب المنير: ١-٦٥-٦٦) او الله تعالی په وصف د(عالم) سره متصف کيږي ،

لکه الله تعالی فرمایلي دي ﴿ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾(المؤمنون: ٩٢) : عالم دی په هر پټ او ښکاره باندي پس اوچت دی دهغي نه چه دوي دهغه سره شريکوي ، دالله تعالی لپاره لفظ دمعرفت نه استعماليږي ، ځکه چه دمعرفت نه مخکښي جهل وي او دادالله تعالی په باره کښي مستحيل (ناشوني) دی ،

ځکه چه دالله تبارک وتعالی علم ازلي دی يعني دازل نه تر ابده پوري الله تعالی عالم دی په ما کان اوما يکون باندي ، (التعريفات: ١٧٢) اوبل دوهمه وجه داده چه معرفت يقين او ظن (ګمان ته) دواړو ته شامليږي او داهم دالله تعالی په باره کښي مستحيل (ناشوني) دی (شرح الاصول من علم الاصول عثيمن : ٢٥)

فائده: دالله تعالی اسماء او صفات توقيفي دي ، يعني په قران او حديث سره ثابت دي ، له دي وجي نه په هر چا لازم ده

چه ددي په باره کښی او ددينه علاوه په نورو امورو کښي د اهل سنت والجماعت موقف خپل کړي ،شيخ الاسلام ابن تيمية رحمه الله فرمايي، چه دسلفو صالحينو مذهب دادی، چه هغوي دالله تعالی لپاره هغه صفات ثابتوي کوم چه الله تعالی د خپل ځان لپاره ثابت کړيدي ، او يا رسول الله صلی الله عليه وسلم دالله تعالی لپاره ثابت کړيدي، بغير د تحريف (معنی بدلولو نه) او بغير دتعطيل (معنی نه انکار کولونه) او بغير دتکييف (کيفيت بيانه ولونه) او بغيردتمثيل (مثال ورکولو نه) (الفتاوی : ٥-٢٦) ايا دالله تعالی علم په يقين سره متصف کول درست دي؟ جوابا دالله تعالی علم په يقين متصف کول درست ندي ، ځکه چه کلمه ديقين په داسي څه دلالت کوي ، چه مخکي موجود نه وي ، او داد الله تعالی دعلم باره کښي مستحيل (ناشونی) دی، ابن القطان رحمه الله ددي

وضاحت په خپل کتاب فتح الرحمن کښې په تفصيل سره کړيدی،(فتح الرحمن : ٢٠)

د مصنف رحمه الله داقول : چه الله تعالى ددي قواعدو ذکر په قران کريم کښې کړيدی په دي قول سره مصنف رحمه الله ددي قواعدو او اصولو مراجع اومصادرو ته اشاره کوي هغه داچه داقواعد او اصول د قران کريم نه ماخوذ او مستنبط دي ، او داد مصنف رحمه الله دکتابونو کمال او امتياز دی چه دقران او احاديثو په قوي دلائلو باندي مبني وي ،

اول اصل او قاعده:

په دي پوهه شه چه هغه مشركين او كفار چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ورسره قتال (جنګ) كړيدى هغوي په دي اقرار او اعتراف كولو چه الله تعالى رازق خالق او مدبر دى، ليكن هغوي په دي اقرار سره په اسلام كښي داخل نه شو ، ددي دليل دا قول دالله تعالى دى، (قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

(يونس: ٣١).

: او ا يه څوک روزې در کوي داسمان او د زمکې نه او يا څوک اختيار مند دی د غوږونو اود سترګو .
او څوک را وباسي ژوندی دمړنه او راوباسي مړدژوندی نه اوڅوک انتظام کوي د ډولو کارونو پس اوبه وايي دوي چه الله تعالی
پس اوايه ته ايا ځان نه بچ کوې دشرک نه ،

ددي اول اصل او قاعدې معنی او مطلب :

١ - دمکې کفاراو مشرکين کومو کښي چه الله تعالی رسول الله صلی الله عليه وسلم نبي راوليږه، هغوي د اسماعيل عليه السلام اولادوو ، او دابراهيم عليه السلام د دين څه حصه پکښي هم باقي پاتي وه له دي وجي نه په ديکښي څه تعجب نشته چه هغوي دالله تعالی په خالقيت او رازقيت او تدبير باندي اعتراف او اقرار کولو ، ليکن ايا دي اقرار او اعتراف دوي په اسلام کښي داخل کړه او وينه اومال يي محفوظ شو؟

مصنف رحمه الله په قطعي دليل سره دا واضحه کړه چه د مشرکينو دي اقرار او اعتراف دوي په اسلام کښي داخل نه کړه بلکه الله تعالی په دوي باندي دکفر حکم وکړه او خپل نبي ته يي ددوي په خلاف باندي دقتال (جنګ) امر وکړه.

امام محمد بن عبدالوهاب رحمه الله دا اصل او قاعده ولي بيان کړه ؟

که څوک د مصنف رحمه الله په دور باندي سوچ وکړي او په هغه حالاتو باندي چه مصنف ورسره مخامخ وو، نو داخبره به ورته ښه واضحه شي چه مصنف رحمه الله دا قاعده ولي بيان او واضحه ثابته کړه ځکه چه ډير هغه خلک چه اسلام ته منسوب وو داسلام په خلاف او منافي کارونو کښي مبتلاء وو، دقبرونو په عبادت کښي مبتلاء وو ، او څه تعداد علماء داسي هم ووچه باطل يي د حق په لباس کښي خلکو ته پيش کړی وو، او مصنف رحمه الله

ددي ټولو حقیقتونو نه واقف او باخبر وو، او په دي ډیر ښه پوهیده چه داخلک دهغه توحید دحقیقت نه ناخبره دي په کوم چه رسول الله صلی الله علیه وسلم رالیږل شوی وو، ددي وجي دوي په انحراف او ګمراهۍ کښي واقع شوي دي. او دوي داعقیده لري چه په هرمکلف باندي صرف دتوحیدربوبیت پیژندل ضروري دي اودوي دجهالت اویاد تقلید دوجي نه داخیال او ګمان هم کوي چه دلااله الاالله معنی داده چه الله تعالی خالق رازق او داشیاو پیداکونکی دی فقط ددي له وجي نه اګرکه یو شخص په کفري کارونو کښي واقع وي لکه دغیرالله لپاره ذبح کول او دغیرالله نه مدد غوښتل او دمخلوق نه هغه حاجات غوښتل په کومو باندي چه صرف الله تعالی قادر وي او دمخلوق د قدرت نه بهر وي نو ددوي په نیز باندي داشخص مرتد نه شمارل کیږي ترڅو پوري چه دا شخص داعقیده لري چه الله تعالی خالق رازق او ددي کائناتو مدبر

دی، (دعاوي المناوئي : عبد العزيز عبداللطيف ١٩٣-١٩٤) لهذا ددي باطل اعتقاد د رد لپاره

مصنف رحمه الله داقاعده واضحه او ثابته کړه چه هغه کفار او مشرکين مکه چه رسول الله صلی الله عليه وسلم ورسره قتال (جنګ) وکړه هغوي هم دالله تعالی په ربوبيت باندي اقرار او اعتراف کولو او ددي باوجود دي اقرار هغوي په اسلام کښې داخل نه کړه.

دنورو دلائلو سره سره د ايت کريمه نه ددي اصل لپاره وجه د استدلال

دتوحيدپه باره کښې د قبر پرستو دانحراف خلاصه داسې ممکن ده ، چه دهغوي ګمان دادی، چه رسول الله صلی الله عليه وسلم صرف دتوحيد ربوبيت لپاره نبي راليږل شوی وو، او دهمدي په بنياد يي دمخالفينو سره دشمني قتل قتال

(جنګونه) کړي وو ، اوپه همدي توحيد ربوبيت باندي اعتراف کولو سره دانسان وينه اومال په دنيا کښي محفوظ کيږي ، او په اخرت کښي ورته نجات حاصليږي ، او صرف په همدي توحيد ربوبيت باندي اعتراف چه الله تعالی خالق رازق او مدبر دی، فقط همدا د لااله الاالله معنی اومقصد دی نو مصنف رحمه الله د قران کريم په رڼا کښي په واضح دليل سره دا ثابته کړه چه د قبر پرستو دا اعتقاد او عقيده خطاء او باطله ده د مذکوره ايت کريمه تسلي بخش وضاحت په دوه طريقو سره کيږي

١ - داچه کفارو او مشرکينو هم په دي باندي اقرار او اعتراف کولو چه الله تعالی خالق مالک رازق او دټولو کارونو تد بير کونکی دی، ليکن ددي اقرار با وجود دوي په اسلام کښي داخل نه شو ، او داحقيقت په دي ايت کريمه سره ښه واضح کيږي ،

(وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ)

(الزخرف: ٨٧) او که چيري تپوس وکړي ته د دوي نه چه چا پيدا کړيدي دا (شفعاء) خامخا دوي به ووايي الله تعالی نو څرنګه اوړيدلی کيږي دوي د تو حيد نه ،

يعني زمونږ رازق او زمونږ دسترګو غوږو نو او دمرګ او ژوند مالک اود ټولو کارونومدبر الله تعالی دی، همدارنګه مشرکينو دالله تعالی په خالقيت باندي هم اقرار کولو لکه په ايت مذکوره کښي الله تعالی په ښه وضاحت سره داسي فرمايلي دي(وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ)

(الزخرف: ٨٧) او که چيري تپوس وکړي ته د دوي نه چه چا پيدا کړيدي دا (شفعاء) خامخا دوي به ووايي الله تعالی نو څرنګه اوړيدلی کيږي دوي دتوحيد نه .

٢- داچه صرف په توحید ربوبیت باندي اقرار کولو سره ا
نسان دجهنم نه نجات نشي حاصلوي ددي وضاحت دایت
کریمه داخري حصي نه کیږي
لکه الله تعالی مشرکینو ته دا تهدید ورکړه چه دعذاب نه ځان
ولي نه بچ کوي ﴿فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ (یونس: ٣١) که
چیرته دوي صرف په دي اقرار سره دعذاب نه بچ کیدلي
شوې ، نو دا تهدید یي ولي ورکولو؟ ابن جریر رحمه الله ددي
ایت﴿لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾په تفسیر کښي فرمایي ، یعني هغوی به تاته
ضرور په جواب کښي دا وایي چه ددي هرڅه کونکی الله تعالی
دی، ﴿ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴾ نوته ورته په جواب کښي ووایه چه
ایا ځان نه بچ کوې دشرک نه ،یعني تاسو په دي اعتراف کوې
چه دهرڅه مالک الله تعالی دی ، او بیا هم دالله تعالی سره
شرک کوي او دمعبود حقیقي نه علاوه نورباطل معبودانو ته

رامدد شه وايي نو ايا تاسو دالله تعالى دغذاب نه نه ويرېږي (تفسير ابن جرير: ٧- ١١٤) او هر چه دمشرکينو داګمان دی، چه د (لااله الا الله) مطلب او مقصد دادی، چه دالله تعالى نه ما سوا بل څوک خالق رازق او مدبر نشته ،

او دا ددي کلمي مطابقي معنى ده . او لفظ د ټولې معنى سره مطابق دی، يعني د کلمي طيبي نه مراد صرف توحيد ربوبيت دی، داګمان ددوي باطل دی . ځکه چه چا ته الله تعالى په قران کريم کښي دغور فکر او سوچ توفيق ورکړی وي، او درسول الله صلى الله عليه وسلم په سيرت کښي سوچ او فکر وکړي او درسول الله په دعوت کښي سوچ او تدبر وکړي نو په اسانۍ سره په ورته واضحه شي چه دمشرکينو داګمان چه د(لااله الا الله) نه مراد صرف توحيد ربوبيت دی، باطل او خطاء دی . ځکه چه الله تعالى ددي کلمې (لااله ا لاالله) معنى په قران کريم کښي بيان کړېده، اوددي وضاحت يي بل چاته

ندی حواله کړی، لکه الله تعالی ددي کلمي (لااله الاالله) معنی داسي بيان کړيده چه د الله تعالی نه ماسوا دبل چا نه دعبادت نفي کول او صرف يوائځي دالله تبارک وتعالی لپاره عبادت ثابتول ،لکه الله تبارک وتعالی فرمايي

(وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ (الزخرف:٢٦) إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ (الزخرف: ٢٧) وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ*) او کله چه وويل ابراهيم عليه السلام پلار خپل او قوم خپل ته يقينا زه بيزاره يم د هغه چا نه چه تاسو يي بنده ګي کوي. مګر هغه ذات چه زه يي پيداکړی يم نو هغه به ماته لار ښايي. او پاتي کړه الله تعالی داکلمه باقي په اولاد دهغه کښي . دي لپاره چه دوي وګرځي د ګمراهۍ نه.

فا ئده : هرلفظ چه په يوه معنى دلالت كوي . دهغي دري اقسام دي. (١) دلالت مطابقت يا دلالت تطابق : هركله چه دلفظ نه پوره معنى واخستى شي ديته دلالت مطابقي وايي ځكه چه لفظ دمعنى سره مطابق شو. (٢) دلالت تضمني : هركله چه دلفظ د پوره معنى نه يوه جزئي معنى واخستي شي ديته دلالت تضمني وايي. ځكه چه دغه جزئي معنى په پوره معنى كښي يو جزء وي دكومي لپاره چه لفظ وضع شوى وى، (٣) دلالت التزامي : هركله چه دلفظ نه يوه داسي معنى واخستي شي كومه چه د لفظ دمعنى سره لازمه وي ديته دلالت التزامي وايي. (شرح القصيدة النونية : الابن القيم – خليل الهراس: ٢- ١٣٥)

فائده: علامه عبد الرحمن بن القاسم – رحمه الله - فرمايي ، چه ددي عظيمي كلمي (لا اله الا الله) معنى داده چه دالله تعالى نه ماسوى هيڅ معبود برحق او معبود حقيقي نشته دى . بلكه دالله تعالى نه ماسوا چه څومره الهه دي دهغوي عبادت سراسر

باطل او ګمراهي ده. او همدارنګه د (لا اله الا الله) دلالت په توحيد الوهيت باندي دلالت مطابقي دی. او هرچه بعضي جاهلان داګمان کوي چه ددي کلمي معنی صرف داده چه نشته دی خالق رازق اومدبر مګر يو الله دی . دا ګمان خطاء دی. ځکه چه

د(لا اله الا الله) معنی توحيد الوهيت دی. اګر که دا معنی چه نشته دی خالق رازق او مدبر مګر يو الله دی. ددي کلمي يوجزء دی .ليکن په حقيقت کښي داکلمه دتوحيد الوهيت لپاره وضع شويده .يعني په اخلاص سره يوائې دالله تبارک وتعالی عبادت کول او ټول انواع دعبادت دالله تعالی لپاره خاص کول (حاشيه ثلاثة الاصول: ٥٠) هغه کومه کلمه وه کومه چه ابراهيم عليه السلام په خپل اولاد کښي باقي پريښي وه ؟ او دخپل قوم سره د وينا په مهال يي دهغي معنی مقدمه کړه هغه داچه دهر معبود من دون الله نه دبراءت اعلان او ديو الله تعالی

واحد لاشريک ذات لپاره يي دعبادت ګواهي ورکړه. عکرمه ، مجاهد ، ضحاک ، قتادة ، اوسدي ، وغيره مفسرينو د افرمايلي دي ، چه مراد دهغي کلمي نه کومه چه په قران کريم کښې وارده ده . او ابراهيم عليه السلام په خپل اولاد کښې باقي پريښې وه هغه کلمه دتوحيد (لا اله الا الله) ده (تفسير ابن کثير: ۴- ۲۱۹)

علامه ابن کثير فرمايي، چه ددي کلمي مقصود اومطلوب دادی ، چه يوائې په اخلاص سره دالله تعالی واحد لاشريک ذات عبادت وکړيشي ، او دالله تعالی نه ماسوا چه څومره باطل معبودان دي دهغي نه براءت وکړيشي .ځکه چه معبود برحق صرف اوصرف يو الله تبارک وتعالی دی، (تفسير ابن کثير: ۴- ۲۱۹) دالله تعالی داقول هم د(لا اله الا الله) معنی ښه واضحه کوي، (إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ

(الصافات: ٣٥) وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ (الصافات: ٣٦)

يقينا دوي وو . چه کله به وويل شو دوی ته نشته حقدار دبنده ګۍ سيوا د الله تعالی نه نو دوي به لويي کوله ، او دوي به وويل ايا پريګدو مونږ معبو دان خپل له وجي دشاعر ليوني نه ،

په دي ايت کريمه کښي ددي خبري واضح دليل دی ، چه د(لا اله الا الله) پوره معنی دانده چه دالله تعالی نه ماسوا بل خالق رازق او مدبر نشته ، بلکه پو ره معنی يي داده چه دالله تعالی نه بغيربل هيڅوک دعبادت حقدار نشته او يوائې په اخلاص سره بايد دالله تعالی عبادت وکړيشي، او په دي باندي مشرکين هم پوهيدل ځکه يي ددي کلمي نه انکار کولو . او که چيرته ددي کلمي معنی همدغه وی. يعني چه دالله تعالی بغير بل څوک خالق رازق نشته نوپه دي باندي خو مشرکينو

هم اعتراف کولو نو بيا مشرکينو د(لا اله الا الله) نه ولې انکار کولو؟

سؤال پيداکيږي چه دقريشو مشرکينو ددي کلمي نه کوم مقصداو معنی اخستي وه واضحه ده چه دقريشو مشرکينو ددي کلمي نه صحيح مطلب او معنی اخستي وه هغه داچه دالله تعالی نه ما سوا ټول معبودان پريښودل اودهغي نه دبراءت اعلان کول او يوائحي په اخلاص سره دالله تعالی عبادت او بنده ګي کول . ددي وجي نه چه هغوي به کله دي کلمي ته دعوت کړيشو نو داسي به ويل،

(وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوا آَلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ (الصافات: ٣٦): او دوي به وويل ايا پريګدو مونږ معبو دان خپل له وجي دشاعر ليوني نه،

دمشرکينو په نيز باندي د (لا اله الا الله) کلمي همدا معنى وه چه دالله تبارک وتعالى نه ماسوا نور ټول معبودان پريښبودل .او ددي حقيقي معني کومه چه مشرکينو ددي کلمي نه فهم کړيوه زيات تاکيد هغه وخت وشو کوم وخت چه نبي کريم صلى الله عليه وسلم دوي ته دادعوت ورکړه چه

(قولوا : لااله الا الله) تاسوداقراروکړي چه دالله تعالى نه ماسوا بل معبود حقيقي نشته . نو دي مشرکينو په جواب کښي داسي وويل ،

(أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ) (ص: ٥)

ايا جوړ کړيدي ده ډير معبودانولره معبود يو يقينا دا څيز ډير نا اشنا دى، کفار او مشرکين په دي پوهه شوى وو ، چه ددي کلمي پوره معنى داده چه دالله تعالى نه ماسوا نور ټول معبودان پريښبودل او ديو معبود حقيقي الله تبارک وتعالى عبادت او بنده ګي کول . علامه ابن کثير رحمه الله فرمايي ، ايا ده داګمان

کړيدی، چه معبود صرف يودی، او دهغه نه علاوه بل هيڅ معبود نشته ، مشرکينو ددينه انکار کولو (الله تعالی دي دوي رسواکړي) او دالله تعالی سره په شرک نه کولو باندي يي تعجب کولو ،ځکه چه مشرکينو ته دبتانو عبادت دپلار نيکه نه په ميراث کښي پاتي شوی وو،

او دبتانو محبت يي زړونو ته داخل شوی وو. (تفسيرالقران العظيم: ۴- ۸۲) دقران کريم ددي مبارکو اياتونو نه دا حقيقت ښه واضح شو چه په کلمه دتوحيد کښي د(اله) معنی ده معبود برحق او په دي باندي دعلماء اجماع ده.

په خلاف دقبر پرستو مشرکينو چه هغوي په ګمراهۍ سره دا اعتقاد لري چه د(لا اله الا الله) معنی ده لاخالق او لاقادر علی الاختراع الا الله) يعني دالله تعالی نه ماسوا بل خالق رازق نشته

.

او ددوي داخيال دی، چه دوي کله داکلمه ووايي نو دتوحيد اخري درجي ته ورسيږي اګرکه دغير الله لپاره عبادت کوي ،

(تيسير العزيز الحميد: سليمان بن عبد الله بن محمد بن عبدالوهاب)

د اول اصل او قاعدي دشرحي خلاصه:

١- هغه مشرکين او کفار دکومو سره چه نبي کريم صلى الله عليه وسلم قتال (جنګ) کړی وو، هغوي هم په توحيد ربوبيت باندي اقرار او اعتراف کولو ، ليکن دي اقرار او اعتراف هغوي په اسلام کښې داخل نه کړل ، او نه يي دهغويويني اومال محفوظ کړه.

٢- دقبر پرستو مشرکينو همدا عقيده ده چه د(لا اله الا الله) معنى صرف توحيد ربوبيت دی، او په دي اقرار سره انسان مسلمان معرفي کيږي او په اسلام کښې داخليږي وينه اومال

يي محفوظ کيږي ،ليکن دقران کريم او نبوي احاديثو دد
لائلو په رڼا کښي دا اعتقاد سراسر باطل دی،

دوهم اصل او قاعده:

مشرکين وايي: چه غيرالله طرف ته زمونږ توجه ددي لپاره ده چه په دي سره مونږ شفاعت او قرب الهي حاصلوو. ددي قربت متعلق الله تعالى فرمايي، (وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ (الزمر:۳) او هغه کسان چه نيولي دي سيوا دالله تعالى نه مددګاران (وايي) بندګي نه کوو مونږ ددوي مګر ددي لپاره چه نيزدي کړي مونږ الله تعالى ته په نيزدي کولو سره ، يقينا الله تعالى به فيصله وکړي په مينځ ددوي کښي ، په هغه څيز کښي چه دوي په هغي کښي اختلاف کوي ، يقينا الله تعالى توفيق نه ورکوي هغه چاته چه ډير دروغژن دی، ډير کفر کونکی دی،

او دشفاعت متعلق الله تعالى داسي فرمايي، (وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ (يونس: ١٨) او بندګي کوي داخلق سيوا دالله تعالى د هغه چه نه ضرر رسولى شي دويته او نه نفع رسولى شي دويته او وايي دوي چه داکسان سفارشيان زمونږ دي په دربار دالله تعالى کښې ،

دشفاعت دوه قسمه دي:

١- ناجائزاو ناروا شفاعت :

٢- جائز او مشروع شفاعت :ناجائز اوناروا شفاعت: دغيرالله نه داسي څيزونو غوښتل

په كومو باندي چه دالله تعالى نه علاوه بل څوک قادر نه وي، لكه الله تبارک وتعالى فرمايي، ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ (البقرة: ٢٥٤) اى ا يمان والو خرچ كوي دهغي نه چه دركړيدي مونږ. تاسوته مخكي ددينه چه رابه شي ورځ (دقيامت) نه به وي خرڅول په هغي كښې او نه دوستانه او نه به وي سفارش، او كافران دوي لوي ظالمان دي،

مشروع او جائز شفاعت: داهغه شفاعت دی، کوم چه دالله تعالی نه طلب کيږي ، او په ديکښې دشفاعت کونکي اکرام اواحترام وي ځکه چه دهغه شفاعت قبول کړيشي، او شفاعت به دهغه چا په حق کښې قبليږي دچا دقول او عمل نه چه الله تعالی راضي وي لکه الله تعالی فرمايي،

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ (البقرة : ٢٥٥) څوک دی هغه کس چه سفارش وکړي په نيز دده ، مګر دده په اجازه سره،

دمشر کينواوکفارودقربت(نيزديکت)اوشفاعت لپاره دغيرالله نه غو ښتل او دغيرالله طرف ته متوجه کيدل ددوي يو مهم اصل دی، ځکه چه موضوع دشفاعت سره ددي اصل ډير ژور ربط او تعلق دی، ددي وجي نه د مخکني او وسني دور مشرکان دشفاعت په بهانه دالله تبارک وتعالی سره شرک کوي ،

دشفاعت لغوي معنی: شفاعت په عربي ژبه کښبي دتاق په مقابله کښبي راځي، لکه جفت او تاق، کله چه ويل شي (شفع لي ،يشفع ، شفاعة ، ويتشفع) نو ددي معنی طلب دشفاعت وي، دشافع جمع شفعاء راځي ، او چه کله ويل شي (استشفعه) نو معنی يي داوي چه دهغه نه يي شفاعت طلب کړه، (لسان العرب: ٨- ١٨٣- ١٨٤)

دشفاعت اصطلاحي معنی: دشفاعت متعدد تعريفونه شويدي، چه دهغي دجملي څخه يو دادی، بل چا ته دفائدي لپاره او يا دهغه نه ضرر دفعه کولو لپاره واسطه جوړيدل (شرح لمعة الاعتقاد: لابن عثيمن (١٢٨) دا تعريف دشفاعت لپاره پوره جامع تعريف دی، کوم چه ديني او دنياوي ټولو کارونو ته شامليږي،

ددوهم اصل او قاعدي معنى او مفهوم : د عربو په نيز باندي بت پرستي دشرک يو لوي مظهر رواج شوی وو ، حتى تر دي پوري چه په کورونو کښي يي بتان ايښي وو او دهغي عبادتونه به يي کول،بعضي قبائل دعربو داسي هم وو چه دعبادت لپاره به يي خاص قسم بت دخپل ځان لپاره متعين کړی وو ، لکه دطی او انعم قبيلو لپاره د(يغوث) په نوم باندي يوخاص قسم بت وو چه دهغي عبادت به يي کولو ، او دکلب قبيلي لپاره يو بل بت وو د (ود) په نوم باندي او دهغي عبادت به يي کولو، (سيرة ابن هشام- ١- ٩٧)

دا ډيره دتعجب خبره ده چه ددي بتانو عبادت په ډيره لويه پيماني سره کيدلو سرددينه چه ددي بتانو حقيقت داوو چه صرف دلرګو او يا دکاڼو نه جوړ شوي وو، ليکن دا بتان دي مشرکينو ديو معبود غائب په شکل کښي ايښي وو او په دي عقيده وو چه دابتان دهغه غائب معبود قائم مقام دي ، که نه

نو داخبره دخيال او تصور نه ډيره لري ده چه يو عقل مند انسان چه په خپل لاس باندي لرګي او يا کاڼي وتراشي او بت ترينه جوړ کړي او بيا ورته معبود وايي او عبادت يي کوي، (اغاثة اللهفان: لابن القيم – ٢-١٨٢) مشرکينو په دي حقيت اعتراف کولو چه خالق صرف الله تعالى دی، مالک او مدبر صرف الله تعالى دی رزق او روزي صرف دالله تعالى په لاس کښي ده او دابتان مخلوق دي، ليکن ددي باوجود دامشرکين دبتانو عبادت ته څه شي اماده او تيار کړي وو، ؟ (قاعده في التوسل والوسيله لشيخ الاسلام ابن تيميه: ١- ٣٨)

الله تعالى په دي ايت کريمه کښي ددي وضاحت کړی دی، چه کفارو او مشرکينو دبتانو عبات ځکه کولو چه دوي داعقيده لرله چه دابتان زمونږ لپاره شفاعت کوي دالله تعالى په نيز باندي او مونږ الله تعالى ته نيژدي کوي ، هرکله چه دي کفارو او مشرکينو د ملائکو پيغبرانو او نيکانو بندګانو باره کښي

داعقيده ولرله چه دا زمونږ سفارشيان دي نو ددوي دمجسمو تصويران يي جوړکړل، او دابه يي ويل چه ددي مجسمو او تصويرانو نه زمونږ سفارش طلب کول په حقيقت کښي ددوي (ملائکو پيغمبرانو او نيکانو) نه سفارش طلب کول دي، او الله تعالی په دوي باندي دشرک او دکفر حکم وکړه، (قاعده في التوسل والوسيله لشيخ الاسلام ابن تيميه: ٣٣) **امام محمد بن عبدالوهاب رحمه الله دا اصل او قاعده ولې بيان کړه؟**

٢مخکي داخبره بيان شوه چه مشرکين ددي وجي نه په شرک کښي واقع شوي وو، چه دوي داعقيده لرله چه دا ملائک پيغمبران او نيکان بندګان زمونږ سفارش کوي او مونږ الله تعالی ته نيږدي کوي، حتی تر دي چه الله تعالی محمد صلی الله عليه وسلم خپل رسول او نبي راوليږه، او نبي صلی الله عليه

وسلم ښکاره دابيان وکړه چه دا کفر اوشرک دی، او درب په شان کښي ګستاخي ده.

او بيا رسول الله صلی الله عليه وسلم ددي مشرکينوسره جهاد او قتال وکړه تر دي پوري چه دوي دپلار نيکه باطل عقايد پريښودل، او ديوالله تعالی عبادت يي شروع کړه، ليکن داګمان نه کيده چه بيابه دوباره داسي وخت راځي چه خلک به دشرک په مصيبت کښي اخته کيږي ، او دقبرونو عبادتونه به کوي په هغه عذرونو باندي په کومو چه مخکنو مشرکينو دالله تعالی سره شرک کولو، هغه عذرونه ددي نيکانو بندګانو نه سفارش طلب کول دي او ددوي په باره کښي داعقيده لرل دي چه دوي مونږ الله تعالی ته نيژ دي کوي ، دهمدي عذرونو په اساس باندي مخکنو مشرکانو دالله تعالی سره شرک کولو، ددي وجي نه مصنف رحمه الله دا قاعده بيان کړه او ددي وضاحت يي وکړه چه دا بعينه شرک او کفر دی،

مصنف رحمه الله فرمايي : چه زمونږ په دي زمانه کښي چه غير الله ته کوم اوازونه کيږي دهغي يو څو قسمه دي ......

په دغه قسمونو کښي يو قسم دادی، چه يو شخص دالله نه هم دعاګاني غواړي او ورسره يي دپيغمبر او بزرګ وغيره هم غواړي او وايي چه زه له دوينه صرف سفارش غواړم ګني زه په دي پوهيږم چه نفع او نقصان صرف دالله تعالی په لاس کښي دی، او دالله تعالی نه ماسوا بل هيڅوک دنفع او نقصان ما لک نه دی، چونکه زه ګناهنګار يم نو ددي نيک انسان پيغبر ولي وغيره نه سفرش طلب کوم، دابعينه هغه شرک دی کوم چه مخکنو مشرکانو کوو، او رسول الله صلی الله عليه وسلم ورسره ترهغه وخته پوري جهاد قتال او جنګ جاري وساته ترڅو چه دوي داشرک پريښود او ديو الله تعالی عبادت او بندګۍ يي شروع کړه، (الدرر السنية : ٢- ٢٣- ٨٤)

دمخکنو دوه اياتونو نه وجه داستدلال او دهغې وضاحت

وضاحت: مخکني دوه اياتو نه دالاندې حقائق واضحه کوي

١- دشفاعت او قربت په خاطر دالله تعالى عبادت دغيرالله طرف ته اړول دا دمشرکينو دين دی، الله تعالى دسورت زمر په اول کښې ددې خبرې پوره وضاحت کړيدی، مصنف رحمه الله فرمايي: چه دسورت زمر ابتدائي اياتونه تلاوت کړه ځکه په ديکښې الله تعالى ددين اسلام او دکفارو دين او دهغې مقاصد بيان کړيدي، (الدررالسنية: ٦٠-١)

٢- دبنده او دهغې درب په مابين کښې سفارشي (سفارش کونکی) مقررکول داشرک او کفر دی ، او درب العالمين گستاخي او توهين دی، او ددې لپاره عذر پيش کول هغه ددروغو عذردی چه قابل قبول ندی، ددې خبرې دليل دمذکوره اياتونو په اخرکښې ذکر دی،

لكه الله تعالى فرمايلي دي ، (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

(يونس:١٨) : پاک دی، الله تعالى او لوي دی، دهغي نه چه دوي دالله سره شريكوي،

اوهمدارنګه فرمايي (إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ)

(زمر: ٣) يقينا الله توفيق نه وركوي هغه چاته چه ډير دروغژن وي ، ډير كفر كونكې وي،

هر كله چه الله تعالى داواضح وفرمايل چه دامشركين دسفارش دطلب كولو دوجينه په شرک كښي واقع شوي وو، او دخپل ذات مبارک پاكي يي بيان كړه ، ددينه معلومه شوه چه دا كار (دنيكانو نه سفارش طلب كول) دالله تعالى په ذات كښي تنقيص او دهغه ګستاخي ده، ځكه چه الله تعالى دخپل ذات مبارک پاكي د بدو صفاتو نه بيانه وي،

او همدارنګه مصنف رحمه الله تعالی – دمشرکينو او کفارو دي کار(سفارش غوښتلو) ته دشرک نوم کيښود، پس هرچاچه داکار وکړه نوهغه دمشرکينو په ټولګی کښي داخل شو.

او په دوهم ايت کريمه کښي يي دمشرکينو دي کار ته لوي کفر ووايه ، ځکه چه (کفار) د مبالغي صيغه ده کومه چه په دي خبره دلالت کوي چه داکفر انتهايي درجي ته رسيدلی دی،

قبر پرستو ته په دي مسئله د شفاعت کښي داشبهه راغلې ده چه دوي په دي شفاعت سره دالله تعالی دتعظيم اراده کوي ، ځکه چه هغوي خپل رب الله سبحانه وتعالی ددنيا په بادشاهانو او حکمرانانو باندي قياس کړيدی، لکه څرنګه چه ددي بادشاهانونه هيڅ يو څيز بغير دواسطي نه نه غو ښتل کيږي ، بلکه ددوي داحترام لپاره دويته واسطه پيش کول ضروري وي ، لهذا دالله تعالی ذات خو ددوينه ډير زيات

حقدار دى، نو ددې وجې نه دا قبر پرست الله تعالى ته داشفعاء واسطه كوي ،

ددې شبهې جواب : دا بلکل محال او ناشونې ده چه الله تعالى ددې بادشاهانو پشان وګڼل شې او په دوې د قياس كړيشي ، او دهمدې فاسد قياس له وجې نه د بتانو عبادت كيږي او كفارو او مشركينو دالله تعالى نه ماسوا نور او لياء دوستان او سفارشيان نيولې دي ، او داقياس ځكه باطل او فاسد دى، چه دخالق او مخلوق په مينځ كښې فرق وي او همدارنګه د رب او مربوب (پرورش كړيشوى،) او دمالک او غلام مالدار اوغريب په مينځ كښې فرق وي ،

رب هغه دى چه هغه قطعا هيچاته محتاج ندى، ځكه چه هغه غني او بې پروا ذات دى، او ټول مخلوق دهر لحاظ نه خپل رب ته محتاجه دي ، او هرچه بادشاهان دي نو هغوي خپل قريبې خپلوانو او وزيرانو ته محتاجه وي ځكه چه د باد شاهانو

فائدي په دوي پوري متعلقي وي ، او هغوي ددي باد شاهانو مدد او مرسته کوي ، نو بادشاهان داحتیاج دوجي نه دهغوي سفارش قبلوي ،ځکه چه بادشاهان له دینه ویریږي ، چه ددي سفارشیانو دشفاعت نه قبلولو په صورت کښي به دبادشاه په اطاعت او فرمانبرداري کښي نقصان واقع شي ، او دوي به ترینه بل طرف ته لاړ شي ، نو ددي احتیاج له وجینه باد شاه مجبوره دی چه ددوي سفارش قبول کړي ،

لیکن الله تبارک وتعالی ددي ټولو خبرو نه بي پرواه او بي نیازه دی، او دا بي نیازي دالله تبارک وتعالی د ذات مبارک سره لازمه ده ، او هرچه مخلوق دی، نو هغه ټول په ټوله کښي خپل خالق ته دهر لحاظه نه محتاجه دي ، لکه الله تعالی فرمایي،

(لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ) خاص دهغه په اختيار کښي دي هغه څه چه په اسمانونو کښي دي او هغه څه چه په زمکه کښي دي ، څوک دی ، هغه کس چه سفارش وکړي په نيز دده، مګر دده په اجازه سره ،

په دي ايت کريمه کښي الله تعالی داخبر ورکړيدی، چه دټولو اسمانونو او زمکو او ټولو مخلوقاتو مالک صرف او صرف الله تعالی دی، نو لهذا ټول شفاعتونه هم دالله تعالی په اختيار کښي دي ،

او دالله تعالی داجازت نه بغير هيڅوک شفاعت نشي کولاي ، ځکه چه دالله تعالی سره هيڅوک شريک نشته دی، ټول دالله تعالی غلامان دي ، او هر چه اهل دنيا(دنيا والا) دي نو دوي ديو

بل سفارش کولای شي په دنیاکښې ، (اغاثة اللهفان : ١- ٢٠٣- ٢٠۴) وتفسير سعد- ٧١٨،

هرکله چه مصنف داواضحه کړه، چه مخکښې مشرکان دشفاعت په طمعه په شرک کښې واقع شوي وو، نو ددينه بعد يي دشفاعت اقسام بيان کړه، او داوضاحت يي وکړه چه دشفاعت دوه قسمه دي،

١ - ناروا او ناجائز شفاعت: دا هغه شفاعت دی، کوم چه الله تعالى نفي کړيدی، او کفارو مشرکينو او دهغوي پشان په دي امت کښې ناپوهه او بې علمه کسانو روا ګرځولي دی، (قاعده في التوسل والوسيله: ٢٨٠)

ددي ناروا شفاعت تعريف مصنف رحمه الله داسي کړيدی، چه داهغه شفاعت دی، کوم چه دغيرالله نه وغوښتل شي، او همدارنګه دناجائز شفاعت تعريف داسي هم کيدي شي، چه

ناجائز شفاعت هغه دی، کوم کښې چه دمشروع او جائز شفاعت دشرطونو نه هيڅ يو شرط نه وي،

مصنف رحمه الله ددې شفاعت دنفې کولو لپاره په دې ايت کريمه سره استدلال کړی وو، ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ (البقرة: ٢٥٤) ای ايمان والو خرچ کوي دهغې نه چه درکړيدي مونږ تاسوته مخکې ددينه چه رابه شي ورځ (دقيامت) نه به وي خرڅول په هغې کښې او نه دوستانه او نه به وي سفارش، او کافران دوي لوي ظالمان دي،

۲ ـ مشروع او جائز شفاعت : ددې شفاعت تعريف مصنف رحمه الله داسې کړيدی، چه هغه شفاعت دی، کوم چه صرف دالله تعالی نه وغوښتل شي، بيا ددې شفاعت دوه شرطونه دي،

۱ - دسفارش کونکی لپاره دالله تعالی نه اجازت،

۲- دچا لپاره چه شفاعت کيږي، دهغه نه دالله تعالی رضا کيدل، يعني هغه به موحد وي، لکه ابو هريرة رضی الله عنه فرمايي، (

) ابو هريرة رضی الله فرمايي، چه

درسول الله صلی الله عليه وسلم نه پوښتنه وشوه چه دالله رسوله دقيامت په ورځ ستا د شفاعت په سعادت سره څوک زيات مستحق (حقدار) دی، نبي کريم صلی الله عليه وسلم

وفرمايل : اى ابو هريره زما دايقين وو ، چه ددي متعلق به ستانه مخكي څوک تپوس ونه كړي . ځكه چه دحديث متعلق ما ستاډير حرص وليده واوره دقيامت په ورځ به زما په شفاعت سره هغه كس دټولو نه زيات حقدار وي چاچه داكلمه دتوحيد(لا اله الا الله) په اخلاص سره ويلي وي ، يعني خالص موحد وي،

د مصنف رحمه الله داقول: او په ديكښي دشفاعت كونكي اكرام اواحترام وي ، په دي جمله كښي دشفاعت دحكمت بيان دى، هغه داچه دشفاعت نه چه كومه فا ئده حاصليږي مثلا ګناهګاران داور نه راويستل او يا دجنتيانو درجي اوچتول ، دا الله تعالى دشفاعت نه بغير هم كولاي شي چه ګناهګاران داور نه راوباسي او دجنتيانو درجي اوچتي كړي، ليكن الله تعالى داسي نه كوي بلكه بعضي صالحينو ته دشفاعت اجازه وركوي ، په ديكښي دالله تعالى ډير لوي حكمت دى، هغه

داچه په ديکښې دشفاعت کونکي اکرام او احترام وي ، او ددي دوه صورتونه دي،

١ - دچاچه شفاعت کيږي، په هغه باندي دشفاعت کونکي فضيلت ظاهرول ،

٢ - دالله تعالى په نيز باندي دشفاعت کونکي مرتبه او مقام ظاهرول، (القول المفيد: شرح کتاب التوحيد : لابن العثيمين : ٣٤٥-٣٤٦)

دشفاعت متعلق يوه مسئله ، هغه داچه دهغه چا څه حکم دى، چه دنبي يا ولي وغيره نه صرف شفاعت غواړي؟ ددي دجواب خلاصه په لاندي څلور مقدماتو سره داسي ممکنه ده ١ - چه شفاعت ددعا يو قسم دى،

٢ - دشفاعت اختيار صرف دالله تعالى سره دى، لکه الله تعالى فرمايي،(قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا) ته ووايه اختيار دشفاعت الله تعالى لره دى ټول .

٣- هر کله چه شفاعت دالله تعالى ملکيت دى، نو هغه صرف دالله تعالى نه غوښتل پکار دي .

٤- چاچه دالله تعالى نه بغير دبل چانه داسي څه طلب کړه چه په هغي باندي دالله تعالى نه علاوه بل څوک قادر نه وي نو دا مشرک دى، نتيجه داشوه چه د مخلوق نه شفاعت طلب کول شرک دى .

علامه سليمان بن عبد الله ال الشيخ –رحمه الله –فرمايي ، که دا اعتراض وکړيشي ، چه الله تعالى خو دشرک حکم په هغه چا کړيدى، کوم خلک چه ددي شفعاء (سفارشيانو) عبادت کوي ، ليکن کوم خلک چه صرف ددوينه شفاعت طلب کوي ، او ددوي عبادت نه کوي ، نو لهذا دا شرک ندى،

ددي شبهي جواب دادى، چه ديو شخص صرف سفارشي جوړولو سره هم شرک لازميږي ، ځکه چه يو شخص شفارشي جوړول او شرک دواړه لازم او ملزوم دي ،

لکه څرنګه چه شرک سره دالله تعالی توهين او ګستاخي او بي احترامي لازم او ملزوم ده ، او داحقيقت دی، برابره خبره ده چه مشرک يي مني او که نه .

لهذا دا سوال اصلا باطل دی، او په خارج کښي هيڅ وجود نلري ،او دا هغه شبهه ده کومي ته چه مشرکينو په خپلو دماغو کښي ځاي ورکړيدی . بلکه دعا عبادت او دعبادت مغز دی،لهذا ددي (انبياء ، ملائک ، او نيکان بنده ګانو) نه شفاعتونه غوښتل شرک دی، که څوک يي مني او که نه ، (تيسير العزيز الحميد: ٢٣٧)

شيخ احمد بن عيسی – رحمه الله- فرمايي : الله تعالی دافرمايلي دي چه ټول اقسام دشفاعت دالله تعالی په اختيار کښي دي ،نو چاچه دالله تعالی نه بغير دبل چانه شفاعت طلب کړه ،نوګويا که ده دداسي چانه شفاعت طلب کړه چه

هغه نه ددي مالک دی، او نه دا اوري او نه څه ورکولاي شي ، او نه داهغه وخت دی، کوم که چه شفاعت قبليږي ،او نه شفاعت کونکی، قدرت لري په شفاعت کولو باندي ، مګر هغه څوک چه الله تعالی ورته اذن او اجازه ورکړي او شفاعت يي قبول کړي ، لهذا په دنيا کښي د مخلوق نه شفاعتو نه غوښتل شرک عظيم دی.

(الرد على شبهات المستغيثين بغيرالله :٤٧- ٤٨- و فتاوى : ١- ٢٤١- ١٦٠ – ١٦١-

ددوهم اصل او قاعدي دشرحي خلاصه:

١ - د شفاعت او قرب الهي دحاصلولو په خاطر دغيرالله عبادت کول د مشرکينو او کفارو دين دی.

٢ - دبنده اورب په مابين کي سفارشي جوړول شرک سخت کفراو دالله تعالی توهين او بي احترامي ده.

٣ - دقبر پرستو دا دعوه چه په شفاعت سره دوي دالله تعالی دتعظيم اراده او قصد کوي ددينه هيڅکله تعظيم نه ثلبتيږي ، بلکه دا دالله تعالی توهين او بي احترامي ده ډير خلک ديوشخص دتعظيم قصد کوي ليکن په حقيقت کښي دهغه توهين او بي احترامي کوي .

۴ - په قران کريم کښي دشفاعت دوه قسمه ذکر دي ، يو ناروا او ناجائز شفاعت ، او دوهم دشرطونو سره جائز او مشروع شفاعت .

۵ - دمشروع او جائز شفاعت حکمت دادی،چه الله تعالی يه دي سره دشفاعت کونکي فضيلت ظاهره وي او دهغي قدر او منزلت ښکاره کوي .

۶ - چاچه د مخلوق نبي ياولي بزرګ وغيره نه شفاعت طلب کړه نو دا مشرک دی.

دريم اصل او قاعده:

نبي کريم صلى الله عليه وسلم په هغه ټولو خلکو باندي غالبه شو ، کوم چه په خپلو عبادتونو کښې متفرق وو ، په دوي کښې بعضي خلکو دملائکو عبادت کولو او بعضي د انبياو صالحينو (نيکانو) او بعضو د ونو بټو او کاڼو عبادت کولو ، او بعضو نمر او سپوږمۍ ته سجدي کولي ، نبي کريم صلى الله عليه وسلم ددي ټولو سره قتال (جنګ) وکړه او ددوي په مابين کښې هيڅ قسمه فرق ونه کړه ، لکه څرنګه چه الله تعالى فرمايلي دي.

(وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّه)

(الانفال: ٣٩) او جنګ کوي ددوي سره تر دي چه هيڅ شرک پاتي نشي ، او دين ټول دالله تعالى لپاره شي ،

دنمر او سپوږمۍ دعبادت په باره کښې دالله تعالى فرمان دی

(وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ

إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ) (فصلت: ٣٧) او بعضي د دليلونو دتوحيد نه شپه او ورځ او سپوږمی دي ، سجدي مه کوي ، نمر ته او نه سپوږمی ته ، او سجده خاص کوي الله تعالی ته هغه ذات چه دا يي پيداکړيدي، که چيري تاسو خاص هغه لره بندګي کوي.

دملائکو دعبادت متعلق الله تعالی داسي فرمايي:(وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا (ال عمران:٨٠)

او اجازت نه درکوي تاسوته (نبي صلى الله عليه وسلم) چه وګڼي ملائک او پيغمبران دبندګي حقدار.

د پيغمبرانو او رسولانو دعبادت په باره کښي الله تعالی فرمايي، (وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ) (المائده: ١١٦) او کوم وخت چه اوبه وايي الله تعالی ، ای عيسی ځوي دمريم ، ايا تا ويلي دي خلو ته ؟ اونيسي ما او مور ځما دبندګي حقدار سيوا

دالله تعالی نه .

دنيکان صالحينو بزرګانو دعبادت په باره کښې داسې فرمايي،

(أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ) (الاسراء: ٧٥) هغه کسان چه دوي ورته رامدد شه وايي ، غواړي هغوي خپل رب ته نيزدي والی، چه کوم يو ددوي نه زيات نيزدي وي ، او اميد لري دوي درحمت دهغه او ويره کوي دعذاب دهغه نه . د ونو بوټو متعلق الله تعالی فرمايي،

(أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى* وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى) (النجم: ١٩-٢٠) ايا تاسو سوچ کړيدی،په حال دلات او دعزی، او دمنات چه دريم يي روستو دی .

حديث دی:

(

(سنن الترمذي: كتاب الفتن، باب : ماجاء لتركبن سنن من كان قبلكم: ٢١٨٠) صحيح . ابو واقد الليثي رضی الله عنه فرمايي، چه كله رسول الله صلى الله عليه وسلم حنين ته وتلو نو دمشكينو په يوه ونه باندي ورتيرشه ، چه هغي ته يي ذات انواط ويله ، دي وني ته به مشركينو خپلي اسلحي اچولي ، نو صحابه كرامو عرض وكړه ای دالله رسوله زمونږ لپاره هم دات انواط ونه مقرر كړه ،لكه څنګه چه دمشركينو لپاره ذات انواط ده ، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: سبحان الله ! دا خو بعينه هغه خبره ده كومه چه دموسى عليه السلام قوم كړي وه ، چه زمونږ لپاره هم يو معبود مقرر كړه لكه څرنګه چه ددي مشركانو لپاره معبودان دي ، په هغه ذات قسم دچا په ذات كښي چه زما روح دی! چه تاسو به دمخكنو امتونو پوره تابعداري كوي.

ددريم اصل او قاعدي معنى او مفهوم : اكثرو عربو داسماعيل عليه السلام په دعوت باندي دابراهيم عليه السلام دين قبول کړی وو، او ديوالله تبارک وتعالى عبادت يي کولو، او په دين ابراهيمي کښي داخل شوي وو، ليکن دوخت په تيريدو سره دابراهيم عليه السلام دين يي هير کړه او په شرک کښي واقع شول. او دګمراهۍ په هرکنده کښي حيران

وو، بعضو دبتانو عبادت شروع کړه چه هغه په حقيقت د ملائکو ، انبياوو او دنيکانو عبادت وو ، او بعضو د ونو بوټو او کاڼو عبادت شروع کړه، دوي په همدې حال باندې وو، چه الله تبارک وتعالى خپل نبي محمد صلى الله عليه وسلم راوليږه . او دا امر يي ورته وکړه چه ددې ټولو سره قتال (جنګ) وکړي بغير دفرق کولونه په دوي کښي . ځکه چه دقتال (جنګ) علت هغه هرقسمه شرک ختمول وو ، اوبل داچه بايد ټول دين دالله تعالى لپاره شي ،او په همدې باندې ټول خلک راجمع شي.

امام محمد بن عبدالوهاب رحمه الله دا اصل او قاعده ولې بيان کړه؟

امام رحمه الله او دهغه ملګري په اصل دين يعني په خالص توحيد باندي قائم وو، او دي طرف ته يي دعوت ورکولو، او ددي دعوت په خاطر يي دقبرپرستو مشرکانو په خلاف دقران قوي دلائلو په رڼا کښي دهغوي شرک ثابته وو.

او ددي قبر پرستو جواب به صرف داوو، چه دا اياتونه خو دهغه چا په باره کښي نازل شويدي، کوم چه دبتانو عبادت کوي ، نو تاسو څرنګه انبياء او بزرګان دبتانو سره برابره وي.

ددي شبهي د جواب لپاره مصنف رحمه الله دا اصل او قاعده ذکر کړه چه داخبره ښه واضحه شي،

چه درسول الله صلی الله عليه وسلم دبعثت په وخت کښي صرف د بتانو عبادت نه وو بلکه مختلف باطل معبودان وو، چه دهغوي عبادت کيدلو، بعضي خلک داسي هم وو، چه دانبياو او ملائکو عبادت يي کولو ، ليکن الله تعالی ددوي په مابين کښي هيڅ فرق ندی کړی، لکه مصنف رحمه الله فرمايي.

پوهه شه (الله تعالى دي تاته هدايت وکړي) چه دنيا دشرک نه ډکه ده، کومو خلکو چه بزرګان ته د اعتقاد او محبت نوم ايښى دى، دا حقيقت به تاته په ځلورو خبرو سره واضحه شي.

او همدارنګه بعضي خلک دا وايي، چه دا اياتونه دهغه چا په باره کښي دي، چه دبتانو نه شفاعت غواړي ، او مونږ خو د نيکانواو بزرګانو نه شفاعت طلب کوو، نو د الله تعالى په دي ارشاد باندي غور ورکړه، اميد دى، چه ته به پوهه شي چه داخلک څومره ناپوهه دي درسول الله صلى الله عليه وسلم په دين باندي !(أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ) (الاسراء:) ٧٥) هغه کسان چه دوي ورته رامدد شه وايي (الدرر السنية : ١- ١٦٠)

ددي اصل او قاعدي دوه مهم مضامين :

١ - هر مشرک چه دغيرالله عبادت کوي هغه ته دقتال عمومي اعلان ، برابره خبره ده که دبت عبادت کوي، يا دولي

بزرګ او کاڼي بوټي وغيره ، ددي دليل داقول دالله تعالی دی، (وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّه) (الانفال: ٣٩) او جنګ کوي ددوي سره تر دي چه هيڅ شرک پاتي نشي ، او دين ټول دالله تعالی لپاره شي.

وجه داستدلال:

دقتال (جنګ) علت هغه دشرک وجو ددی، او دا دمشرکينو هر فرد ته شامل دی، برابره خبره که که دبت عبادت کوي، يا دولي بزرګ او کاڼي بوټي وغيره ،

٢ - دنبي کريم صلی الله عليه وسلم دبعثت په وخت کښي مختلف باطل معبودان وو، چه بعضي دهغي نه په دي ډول وو،

دنمر او سپوږمی عبادت کيدلو: ددي دليل دالله تعالی دا فرمان دی، (وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ

إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ) (فصلت: ٣٧) او بعضي د دليلونو دتوحيد نه شپه او ورځ او سپوږمۍ دي ، سجدي مه کوي ، نمر ته او نه سپوږمۍ ته ، او سجده خاص کوي الله تعالی ته هغه ذات چه دا يي پيداکړيدي ، که چيري تاسو خاص هغه لره بندګي کوي.

الله تعالی او دهغه رسول عليه السلام چه کوم کفار او مشرکين د شرک په وصف سره متصف کړيدي ، هغه دوه قسمه دي ، دنوح عليه السلام قوم او دابراهيم عليه السلام قوم.

دنوح عليه السلام دقوم اصلي شرک هغه دبزرګانو په قبرونو باندي ودريدل او بيايي دهغو مجسمي جوړي کړي ، او عبادت به يي ورله کولو.

او دابراهيم عليه السلام دقوم اصلي شرک هغه دنمر سپوږمۍ او دستورو عبادت کول وو ، دي قسمه مشرکينو ته به يي صابئين ويل او دوي په عراق کښي وسيدل ،لکه الله تعالی

ددوي واقعه په سورت انعام کښې بيان کړيده، بيا دمشر کينو داعقيده قوم سبا ته نقل شوه کوم چه په يمن کښې وسيدل، او دنمر عبادت به يي کولو، لکه الله تعالى په سورت نمل کښې ددي وضاحت کړيدى،

(**فا ئده** : ابن القيم رحمه الله فرمايي: چه صائبين په لوي امتونو کښې يوامت دى، ددوي په باره کښې علماو کافي اختلاف کړيدى، په دي صابئينو کښې مؤمنان هم شته او همدارنګه کافران هم، لکه الله تعالى فرمايي، (إِنَّ الَّذِينَ آَمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآَخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (البقرة: ٦٢) يقينا هغه کسان چه ايمان يي راوړي دى، او هغه کسان چه يهو ديان دي، او

نصارى او صابيان ، چاچه راوړو ددوينه په الله تعالى او په ورځ روستنۍ، او عمل يي وکړه نيک په طريقه دپيغمبر پس دوي لره ثواب د عمل ددوي دی، په نيز درب ددوي، او نه به وي هيڅ ويره په دوي باندي ، او نه به دوي غمژن شي.

دعربو په بتانو کښي يوبت وو، دهغه نوم (شمس) وو، ددي وجينه هغوي به د عبد شمس نوم کيښوده، او همدارنګه (شمس) هغوي ديو معبود نوم هم ګرځولی وو، او داهم ذکر شويده، چه دکنانه قبيلي بعضي خلکو د سپوږمۍ عبادت هم کولو. (التحرير والتنوير: ١١- ٢٩٩ – اغاثة اللهفان: ٢- ٢٠٣) په يمن او شام کښي ډيروخلکو دصابيانو دين اختيار کړی وو، او بيا د نوي نوي دينونو په راتګ سره دصابيان دين ختم شو (الرحيق المختوم: ۴۶- ۴۷) نبي کريم صلى الله عليه وسلم دنمر دراختلو او پريوتلو په وخت کښي دلمانځه نه منع فرمايلي ده ځکه چه دمشرکينو سره مشابهت رانشي، او دشرک زريعه او دروازه

بنده شي. اوهمدارنګه نبي کريم صلى الله عليه وسلم ددي خبر ورکړيدی، چه نمر د شيطان د دوه ښکروپه مينځ کښي راخيژي او پريوځي، او په دي وخت کښی مشرکين نمر ته سجدي کوي. (مسلم: ۸۳۲)

نبي کريم عليه السلام دبعثت په وخت کښي دملايکو عبادت:

دنبي کريم صلى الله عليه وسلم دبعثت په وخت کښي چه دکومو معبودانو عبادت کيدلو په هغوي کښی ملائکي هم وي، لکه دالله تعالى په دي قول کښي ذکرشو(وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا) (ال عمران: ۸۰) او اجازت نه درکوي تاسوته (نبي صلى الله عليه وسلم) چه وګڼي ملائک او پيغمبران دبندګۍ حقدار. او همدارنګه الله تعالى په بل ځاي کښي فرمايي،(وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ

يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهَؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ (٤٠) قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ) (سبأ: ٤١) او په هغه ورځ چه راجمع به كړي ټول ، بيابه وايي ملائكو ته ايا داهغه كسان دي چه تاسوله يي عبادت كوو،دوي به وايي پاكي ده تالره ته زمونږ واكدار يي، داخلق نه دي مګر دوي بندګي كوله دپيريانو ډيرو ددوي په هغوي باندي يقين لرلو،

الله تعالى به دملائكو نه تپوس كوي ، چه ايا تاسو دي مشركينو ته دا امر كړى وو، چه زمونږ عبادت كوي، ملائك به دالله تعالى دذات پاكي بيان كړي چه دالله تعالى سره هيڅ قسم شريک نشته ، او وبه وايي چه دويته شيطانانو دا امر كوو،(تفسير ابن كثير: ٣- ٨٦٢)

پیریان دکفارو او مشرکینو سره خبري کوي او په بعضي کارونو کښې ورسره مدد کوي بیا مشرکین داګمان کوي چه دوي دملائکو عبادت کوي لیکن په حقیقت کښې دوي د پیرانو عبادت کوي . (قاعده في التوسل والوسیله : ٣٩)

نبي کریم علیه السلام دبعثت په وخت کښې دانبیاو عبادت: دنبي کریم صلی الله علیه وسلم دبعثت په وخت کښې چه دکومو معبودانو عبادت کیدلو په هغوي کښې انبیا اورسولان هم وو، لکه الله تعالی فرمایي، ﴿وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ (المائدة: ١١٦) او کوم وخت چه اوبه وایي الله تعالی، ای عیسی ځوي دمریم ، ایا تا ویلي دي خلکو ته اونیسي ما او مور ځما دبندګي حقدار سیوا دالله تعالی نه ؟

نبي کريم عليه السلام دبعثت په وخت کښي د بزرګانو عبادت او بندګي: دنبي کريم صلى الله عليه وسلم دبعثت په وخت کښي د بزرګانو عبادت هم کيدلو ، لکه دالله تعالى ارشاد دى،

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ﴾ (الاسراء: ٧٥) هغه کسان چه دوي ورته رامدد شه وايي ، غواړي هغوي خپل رب ته نيزدي والى، چه کوم يو ددوي نه زيات نيزدي وي ، او اميد لري دوي درحمت دهغه او ويره کوي دعذاب دهغه نه .

مصنف رحمه الله فرمايي ، چه دبعضي سلفو نه داسي نقل دي: بعضي قومونه داسي وو ، چه د مسيح (عيسى عليه السلام) عزير عليه السلام او دملايکو عبا دت به يي کولو ، نو الله تعالى ورته وفرمايل ، چه دوي خو زما داسي بندګان دي

لکه څرنګه چه تاسو زما بندګان يي ، او دوي زما درحمت داسي اميد لري لکه څرنګه چه تاسو اميد لرئ، او دوي زما دعذاب نه داسي ويريږي لکه څرنګه چه تاسو ويريږي ، (الدرر السنية: ١ ـ ١۴۵)

دعزير عليه السلام په باره کښي دا اختلاف دی ،چه ايا دا نبي دی او که نه؟ ابن کثير رحمه الله فرمايي ، چه مشهوره داده چه دا د بني اسرائلو دانبياو نه يو نبي دی، او د داود عليه السلام سليمان عليه السلام او د زکريا عليه السلام يحی عليه السلام په مابين کښي تير شوی دی، ددينه داخبره واضحه شوه ، چه په دي ايت کريمه کښي دملائکو او انبياو دعبادت ذکر دی،او مصنف رحمه الله ددي دليل هم مخکښي ذکر کړيدی، او دا ايت کريمه مصنف رحمه الله ددي لپاره دلته ذکر کړيدی، چه دليل پيش کړي ، په دي خبره چه مشرکين دنيکانو خلکو

عبادت اوبندګي کوي ، نو ددي ايت کريمه دنيکانو خلکو په عبادت باندي څنګه استدلال کيږي؟

ددي ايت نه استدلال په دوه طريقو سره :

١ - ملائک او انبياء په ټولو مخلوقاتو کښي صالح او نيک مخلوق دی .

٢ - عامه فقهي قاعده ده، چه په قران او حديث کښي اعتبار عامو الفاظو ته وي نه خصوصي سبب ته. پس دا ايت کريمه شامل دی، هر معبو د من دون الله ته يعني هر هغه معبو د ته چه دالله تعالی نه ما سوا دهغي عبادت او بندګي کيږي،او هغه دالله تعالی دتقرب ذريعه جوړه وي ، او دهغي نه اميد او طمع کوي .نو په ديکښي دانبياو نه علاوه نيکان خلک بزرګان وغيره ټول داخل دي ، او همدارنګه د نبي کريم صلی الله عليه وسلم دبعثت په وخت کښي دپيغمبرانو نه علاوه دنورو نيکانوبزرګانو عبادت هم کيدلو.

لکه نصارى دعيسى عليه السلام دمور (مريم عليه السلام) په عبادت کښي اخته شوي وو ، لکه دالله تعالى فرمان دى، (وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ) (المائده: ۱۱۶) او کوم وخت چه اوبه وايي الله تعالى ، اى عيسى ځوي دمريم ، ايا تا ويلي دي خلکو ته اونيسي ما او مور ځما دبندګي حقدار سيوا دالله تعالى نه ؟ او همدارنګه د (لات) عبادت هم کيدلو دا يو سړى وو، چه حاجيانو ته به يي د ستوانو طعام ورکولو ، چه کله وفات شو ،نو دوي ورباندي يو مزار جوړکړه او عبادت به يي ورلره کولو ، (تفسير ابن کثير: ۴- ۲۵۵) دامعنى د ايت نه په تشديد (اللات) يعني په (ت) باندي شد ويلو سره ثابتيږي ، او دا دعبدالله بن عباس رضى الله عنهما ، قراءت دى.

نبي کريم عليه السلام دبعثت په وخت کښي د کاڼو او بوټو عبادت : د رسول الله صلی الله عليه وسلم دبعثت په وخت کښي چه دکومو معبودانو عبادت کيدلو په هغي کښي کاڼي او بوټي هم شامل وو ، لکه الله تعالی فرمايي ، ﴿ أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى* وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى﴾ (النجم: ١٩- ٢٠) ايا تاسو سوچ کړيدی،په حال دلات او دعزی، او دمنات چه دريم يي روستو دی .

دطائف په ښارکښي يو سپين تراشلی ګټ وو او يوکور ورباندي جوړ شوی وو،او دا په چارديواری کښي ايښی وو،او پردي ورباندي غوړيدلي وې ، ګير چاپيره تري يو کلاو ساحه وه،اوداد طا ئف والاو په نظر کښي ډير محترم وو ، او د ونو بوټو دعبادت دليل دادی، چه (عزی) ديوې وني نوم وو ، چه يوکور ورباندي جوړ شوی وو ، پردي ورباندي هم غوړيدلي

وي او د کجورو په يو باغ ګښې وه. (مرجع السابق) دونو په عبادت باندې حديث د ذات انواط په صراحت سره دلالت کوي، ځکه چه مشرکينو (دبيري وني) ته خپلي اسلحي اچولي او برکت به يي تري حاصلولو.

ددريم اصل او قاعدي دشرحي خلاصه:

١- درسول الله صلى الله عليه وسلم دبعثت په وخت کښې چه دکومو معبودانو عبادت کيدلو نوهغه مختلف او متنوع وو، صرف په بتانو پوري محدود نه وو، بلکه دانبياو اوصالحينو وغيره عبادت هم کيدلو ، ددي وجينه هغه اياتونه چه دشرک متعلق نازل شويدي نو هغه په خپل عموم باندي باقي دي، او هغه ټولو معبو دانو ته شامل دي دکومو عبادت او بندګۍ چه کيږي بغير دالله تبارک وتعالى نه. همدارنګه ددوي له جملي څخه عبادت د نيکانو او بزرګانو هم دی.

٢- دالله تبارک وتعالی دعبادت نه علاوه دنورو معبودانو عبادت كونكو سره عموما دقتال (جنګ) حكم دی ، برابره خبره ده كه دامعبود ملائک وي كه نبي وي ياولي بزرګ وغيره وي ، بغير دالله تبارک وتعالی نه .

دقبر پرستو دمسلک رد كول او باطلول ، ځكه چه قبر پرست مشركين هغه ټول اياتونه چه دشرک متعلق نازل شويدي،خاص كوي دبتانو عبادت پوري ، او كوشش كوي چه د بزرګانو عبادت جائز كړي، او داعقيده ددوي سراسر ګمراهي ده.

څلورم اصل او قاعده:

داوسنی دور مشركين ډير سخت دي په شرک كښي دمخكنۍ دوردمشركينو نه، ځكه چه مخكنو مشركينو به دخوشحالی

په وخت کښې دشرک ارتکاب کولو،او دپریشاني او سختۍ په وخت کښې به يي صرف الله تبارک وتعالى ته رجوع کوله په اخلاص . او هرچه زمونږ دزماني مشرکان دي ، نو دوي په هر وخت کښې که خوشحالي وي ،اوکه سختي وي دالله تبارک وتعالى سره شرک کوي ، لکه الله تبارک وتعالى فرمايي،(فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ) (العنكبوت: ٦٥) هركله چه دوي سواره شي په کشتۍ کښې رابلي دوي الله تعالى لره اخلاص کوي دهغه په بلنه کښې پس هرکله چه بچ کړي دوي لره اوچې ته دغه وخت دوي شريک جوړوي دالله تعالى سره .

والله اعلم وصلى الله على محمد واله وصحبه وسلم .

دڅلورم اصل اوقاعدي معنى او مفهوم:

دااصل او قاعده انتهايي واضحه او روښانه ده ليکن افسوس غم او فکر ددي خبري دی. چه ځنګه دټولو نه غوره دين اسلام

طرف ته خپل ځان منسوبه ونکي خلکو شرک د مخکنو مشرکانو دشرک نه ډير زيات دى، ځکه چه دوي په هر حالت کښي خوشحالي وي که سختي دشرک ارتکاب کوي ، اوهر چه مخکني مشرکان وو نو هغوي به په مشکلاتو تکليفونو اوسختو حا لتونو کښي صرف اوصرف دعاګاني دالله تبارک وتعالى نه غوښتلي.

ددي قاعدي مفهوم : مصنف رحمه الله ددي قاعدي په په بيانولوسره خپل مقصد بيان کړه ، هغه داچه مصنف رحمه الله دابيانول غواړي چه داوسني دور مشرکين ډير سخت او زيات دي ،په شرک کښي دمخکني دورمشرکينو نه .

مصنف رحمه الله فرمايي: چه زمونږ دزماني مشرکين د عهد نبوي دکفارو اومشرکينو نه ډيرزيات مخکي دي په شرک کښي، ځکه چه دنبوي عهد مشرکينو او کفارو دملائکو اولياو

بزرګانو نه دعاګاني غوښتلي ، اود هغوي نه يي شفاعت او قرب الهي طلب كولو ، ليكن هغوي دااقرار كولو چه هرڅه دالله تعالى په اختيار كښې دي ، اوبل داچه هغوي به صرف دخوشحالۍ په وخت كښې دشرک ارتكاب كولو ، او چه كله به دتكليف اومشكل سره محامخ شو نوبيابه يي صرف الله تعالى توجه كوله په اخلاص سره ، (الدررالسنية: ١ - ٦٧) مصنف رحمه الله داهم واضحه كړه چه اوسني دور مشركين څنګه زيات دي په شرک كښې د مخكني دور دمشركينو نه ؟

ددي دوه وجهي دي ،

١ - دمخكې زماني مشركينو صرف دخوشحالۍ په وخت كښې دشرک ارتكاب كولو ،او ملائكو او بزرګانو ،بتانو ته متوجه كيدل .

٢ - دمخكنۍزماني مشركينو دالله تعالى سره دهغه مقرب بندګان شريكول ،لكه انبياء ،ملائک ، او بزرګان شو ، اويا هغه

مخلوق چه دالله تعالی نافرماني نه کوي لکه کاڼي بوټي وغيره شو، او هر چه ددي زماني مشرکين دي ، دوي دالله تعالی سره هغه انسانان شريکوي ، کوم چه دټولونه لوي فاسقان فاجران وي،حتی چه دوي وربانديي هم دا قرارکوي چه دا زنا کار او غله دي، او لمونځونه نه کوي،(کشفشبهات: ٣٠-٢٩)

بيا مصنف رحمه الله دقراني ايت مبارکه نه دااستدلال وکړه چه مخکنو مشريکينو صرف په حالت دخوشحالۍ کښي دشرک ارتکاب کولو، اوپه سختيو کښي صرف الله تعالی ته متوجه کيدل. دالله تعالی ارشاد دی،(فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ) (العنكبوت: ٦٥) هرکله چه دوي سواره شي په کشتۍ کښي رابلي دوي الله تعالی لره اخلاص کوي دهغه په

بلنه کښي پس هر کله چه بچ کړي دوي لره اوچي ته دغه وخت دوي شريک جوړوي دالله تعالی سره .

ابن کثير رحمه الله فرمايي. الله تعالی دمشرکينو په باره کښي دا خبر وکړيدی چه هغوي به دتکليف او مصيب په وخت کښي صرف الله تبارک وتعالی ته متوجه کيدل او هيڅ قسم شرک به يي نه کولو. ليکن دا کار دو ي هميشه ولي نه کولو ، دمحمد بن اسحاق رحمه الله نه نقل دي ،چه دعکرمه بن ابي جهل رضی الله عنه بيان دی، کله چه رسول الله صلی الله عليه وسلم مکه فتحه کړه نو دا د مکه نه بهر ووته ا وتښتيده کله چه په کشتۍ کښي سور شه ددي لپاره چه حبشي ته لاړ شي ، نو دسمندر په مينځ کښي کشتۍ په چپو شوه ، او په کشتۍ کښي سورو کسانو ووېل ، ای خلکو په اخلاص سره خپل رب الله تبارک وتعالی ته متوجه شي ځکه چه دهغه نه علاوه بل هيڅوک ددي مصيب نه نجات

اوخلاصون نشي وركولاي عكرمه رضى الله عنه فرمايي، چه ما غور سوچ او فكر وكړه چه هركله په سمندر كښې دالله تعالى نه علاوه بل هيڅوک د نجات او خلاصى والا نشته ، نو په وچه كښې هم دالله تعالى نه بغير بل هيڅوک نجات او خلاصون نشي وركولاي ، بيا ما وويل : اى الله تعالى كه تا ماته ددې مصيبت نه نجات راكړه نو زه له تاسره دا وعده كووم چه زه به خامخا ځم او خپل لاس به دمحمد صلد الله عليه وسلم په لاس كښې وركوم . او هغه ډير مشفق او نرم زړى دى، بيا همغسې وشول . (تفسير القران العظيم :۴- ۴۰۶)

دمحمد بن عبد الوهاب رحمه الله د دور په تيريدوسره، او نوي دور په راتلوسره، او همدارنګه دمخكني صورتحال دتريدونه بعد ايا څوک دا ګمان كولاي شي چه شركې عقايد ددغې خلكو په مرګ سره هم دفن شويدي او وس شركې عقايد نشته ؟ نه هيرګيز داسې نده بلكه شركې عقايد اوس هم شته ، او دا يو

داسي حقيقت دی، چه وضاحت او دليل ته ضرورت نلري ، بلکه دا دروښانه ورځ په شان واضحه ده ،

= څنګه به صحيح شي په دماغو کې يوڅيز=
= روښانه ورځ چه هم محتاجه شي دليل ته =

په اسلامي مملکتونو کښې دبعضې مقبرو او زيارتونو او همدارنګه دجشن ميلاد (پيدائش) په ليدلو سره به تاته ښه واضحه شي، چه ددې خلکو زړونه د مړوسره څومره ژور متعلق دي او دتکليف او پريشاني په وخت کښې ددغه مړونه مدد غواړي

= شکايت کوو الله ته ناشنايي ددين او دهدی =
= ورکيدل ددين په مابين د هغه چا =
= کښې چه ګرځي په ماښام اوپه صبا =
= دين ناشنا راواپس شو دوباره =
= لکه څنګ چه شروع شوی وو ناشنا =

= بايد ودي ژاړي ددين په باره=

= علماء خاوندان دعلم ا وتقوى =

دا د عامو حالت دى، او په دي خبره كښي تعجب نشته چه داسي خلک هم شته كوم چه دويته دابو جهل او ابولهب دين مزين او ښايسته كوي ، او داسي وايي ،

چاچه د نبي ياولي بزرګ په قبر باندي دعاجزۍ او تواضع مظاهره وكړه او دهغه نه يي وسيله طلب كړه نو داسي نه ويل كيږي چه دي شخص شرک وكړه او دغيرالله عبادت يي وكړه ځكه چه صرف (ندا) (استغاثه) (خوف) او (اميد) ته شرعي عبادت نه ويل كيږي، اګر كه دلغت په لحاظ سره ديته عبادت وايي ، خو ددعا ټول قسمونه عبادت ندى، مګر كه مونږ دوي (بزرګانو) ته اوازونه كوو په دي عقيده چه دوي د ربوبيت دصفاتو مالكان دي ، (التنديد بمن عدد التوحيد : ٢٥)

ايا دا خبره ديو عام مسلمان كيدي شي علاوه لا داچه داسي شخص داخبره وکړي چه هغه دعلماو طرف ته منسوب وي؟

ايا (تواضع او عاجزي) (استغاثه) (خوف او اميد) او (دعا) شرعي عبادت ندی؟

ايا دا شخص نه پوهيږي چه دا عبا دات قلبيه د ايمان اصول دي او ددين بنياد دی او د اعضاو جوارحو دعمل اساس دی او دا عبادات په ټولو مخلوقاتو باندي فرض دي كوم چه مكلف دي په اتفاق دعلماو سره ؟ الله تبارك وتعالى فرمايي (وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ (غافر ٦٠) ويلي دي رب ستاسو ، حاجتونه غواړي زمانه ، زبه پوره كوم حاجتونه ستاسو ، يقينا هغه كسان چه لو يې كوي دد عا زمانه زرده چه داخل به شي جهنم ته ذليلان به وي ،

په بل ځاي کښي الله تعالى فرمايي: (إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ (ألأنفال: ٩) کوم وخت چه فريادکوو تاسو رب خپل ته، پس قبوله يي کړه دعا ستاسو چه زه امداد کوم ستاسو سره په زر(١٠٠٠) دملائکو نه چه راځي به يوبل پسي، او همدارنګه الله تعالى فرمايي:

(فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا (الكهف: ١١٠) نوڅوک چه اميد لري دپيش کيدلو رب خپل ته نو عمل دي کوي دسنت برابر او شريک د نه جوړوي په بندګۍ درب خپل کښي هيڅالره . په يو مقام کښي الله تعالى فرمايي:(فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ

مُؤْمِنِينَ) (ال عمران : ١٧٥) پس مه ويريږي دهغوي نه او اويريږي ځمانه ځکه چه تاسو مؤمنان يي.

الله تعالى فرما يلي دي : (إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ) (ألأنبياء: ٩٠) يقينا دوي به وو چه کوشش به يي کولو په ټولو نيکو کارونو کښي او حاجتونه يي غوښتل زمانه مينه کونکي او ويره کونکي وو او وو دوي مونږ ته عاجزي کونکي.

دقبر برستو متعلق ددينه رشتني خبره دبل چا کيدي شي؟ ډير کرته د انسان په زړه کښي يوڅيز پټ وي اودا انسان ورباندي نه پوهيږي او همدارنګه دانسان په زړه کې يو ه مخفي عقيده وي او دا دهغې احساس نه کوي ، ددې ښکاره مثال قبر پرست دي، کوم چه د خپلو حاجتونو دحاصلولو لپاره په قبرونوکې ددفن شوي مړوته درخواستونه کوي ، او دي دفن

شوي مړو ته داسي عاجزي کوي اوله دوينه دعاګاني غواړي لکه څنګه چه الله تبارک وتعالی ته تضرع او عاجزي کيديشي، اوچه کله دوي ته څوک په دي باندي تنبيه ورکړي، نو دوي وايې چه مونږ خو ددي مړو عبادت نه کوو، بلکه مونږ خو صرف له دوينه شفاعت او سيله طلب کوو، او ددوي په وجه باندي مونږ الله ته تقرب (نيزديکت) حاصلوو، ليکن په حقيقت کې ديو معبود دعبادت لوي مظهر هغه دادی، چه بنده دهغه مخامخ په ډيره عاجزۍ اوتضرع سره ودريږي ، او دهغه نه مددونه غواړي ،

ددي وجينه داقبر پرست په حقيقت کې ددي دفن شوي مړو بندګې کوي، ليکن دوي په دي حقيقت نه پوهيږي ، او نه ددي احساس کوي ، الله سبحانه وتعالی هيڅ يو داسي قوم نه خوشبخته کوي کوم چه دتکليف او مصيبت په وخت کښي

دالله سبحانه وتعالى نه مخكې كاڼو او ونو بټو ته توجه كوي او دهغي نه حاجتونه تري غواړي،
تاسو خو سحر او ماښام دا وايي ، چه دسلفو په تابعدارۍ كښي هرقسمه خيردى، او دخلفو دبدعاتو په تابعدارۍ كښي هرقسمه شر او فساد دى، نو ايا سلفو قبرونه چونه (پخول) ايا سلفو قبرونه الله ته وسيله كول ، ايا سلفو درسول الله صلى الله عليه وسلم قبر نه يا دصحابه كرامو ا دقبرونو نه حاجتونه غوښتلي دي ،ايا په سلفوكښي چا درسول الله صلى الله عليه وسلم يا دصحابه كرامو دقبرونونه حاجتونه غوښتلي دي ، ايا رفاعي ، دسوقي ، جيلاني ، او بدوي ، دالله تعالى په نيز باندي دانبياو رسولانو اوصحابه كرامونه
ډيرمقرب دي ايا رسول الله صلى الله عليه وسلم چه دتصويرونو اومجسمو جوړولونه منعه كړيده نودا هسي لوبه

اوتماشه ده كه نه بلكه دامنعه يي ددي وجي نه كړيده چه په دي امت كښي دجاهليت شرک واپس رانشي ؟

په تصويرونو مجسمو او مزارونو قبرونو كښي څه فرق ؟ هر كله چه داهريو دشرک باعث ګرځي ، او عقيده دتوحيد بربادوي ، (النظرات لمصطفى المنفلوطي : ٨١- ٨٥)

دڅلورم اصل اوقاعدي دشرحي خلاصه :

ددي دور اوزماني مشركان دمخكني دور دمشركانو ډير سخت دي په شرک كښي ،

دقبرونو مددونه غوښتل اودا قبرونه وسيله جوړول به ترهغي پوري باقي وي ترڅو پوري چه هغه خلک موجودوي

کوم چه داخبري ښايسته کوي او دي طرف ته دعوت ورکوي ، اوباطل دحق په جامه کښي خلکو ته پيش کوي ، دالله تعالی په فضل کرم سره دفهم توحيد باره کښي څلور بنيادي اصولو اوقواعدو باندي مشتمله دارساله اخر ته ورسيده ، والحمدلله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدالأنبياء والمرسلين، نبينامحمد وعلى آله وصحبه أجمعين،

دمضامينو فهرست

دشمار نمبر	دکتاب مضامين	دصفحي نمبر
۱	دشارح مقدمه	۲
۲	دمؤلف مقدمه	۸
۳	د ﴿الکريم﴾ معنى او مفهوم	۱۲
۴	د﴿العرش﴾ معنى اومفهوم	۱۴

۵	د عرش الهي بعضي صفات..................	١۴
۶	د (المجد) تعريف	١۵
٧	د (الكرم) تعريف...............................	١۶
٨	د(الولي) تعريف	١۶
٩	دعلم معنى اومفهوم...........................	٢٣
١٠	درشد تعريف................................	٢۵
١١	په رشد او هدايت كښې فرق...............	٢۵
١٢	داطاعت معنى................................	٢۵

١٣	دملت معنى	٢٨
١۴	دحنيف معنى اومفهوم.........................	٢٩
١۵	عبادت په قران اوحديث كښې.................	٣٣
١۶	دقاعدې معنى.................................	۴٧
١٧	معرفت څه ته وايي............................	۴٨
١٨	اول اصل اوقاعده.............................	۵٢

١٩	داول اصل معنى او مطلب	٥٣
٢٠	داول اصل دبيانولو وجه	٥۴
٢١	ددلالت قسمونه	۶٢
٢٢	داول اصل دشرحي خلاصه	۶٩
٢٣	دوهم اصل اوقاعده	٧١
٢۴	دشفاعت قسمونه	٧٢
٢٥	دشفاعت لغوي او اصطلاحي معنى..........	٧٥
٢۶	ددوهم اصل معنى او مطلب...................	٧۶

٢٧	ددوهم اصل دبيانولو وجه	٧٨
٢٨	ددوهم اصل لپاره دقراني اياتونه استدلال..	٨١
٢٩	ديوي شبهي جواب	٨۴
٣٠	ناروا شفاعت	٨٧
٣١	جائز شفاعت	٨٩
٣٢	دشفاعت بعضي مهم مسائل...................	٩١

٣٣	نتيجه	٩۴
٣۴	ددوهم اصل دشرحې خلاصه	٩۵
٣۵	دريم اصل اوقاعده	٩۶
٣۶	دنمر اوسپوږمۍ عبادت	١٠۵
٣٧	دنبوي بعثت په وخت كي دملائكو عبادت......	١٠٩
٣٨	دنبوي بعثت په وخت كي دانبياو عبادت.......	١١١
٣٩	دنبوي بعثت په وخت كي دبزرګانوعبادت......	١١١
۴٠	دنبوي بعثت په وخت كي دكاڼوبتوعبادت......	١١۶

۴١	ددريم اصل دشرحي خلاصه.......................	١١٧
۴٢	څلورم اصل اوقاعده..................................	١١٩
۴٣	دڅلورم اصل معنى او مطلب.......................	١٢٠
۴۴	دڅلورم اصل دشرحي خلاصه.......................	١٣٣

ددي كتاب جمله حقوق محفوظ دي. په حق د دارا لاسلام كښي.ددي كتاب د نقل كولواجازت شته خو بغير دځه

قسمه تبديلى نه. دهرقسم تجويز لپاره په پته رابطه كولاي شي.

www.islamhouse.com

دجلياتو ددعوت لپاره تعاوني دفتر ، ربوه .

دټليفون نمبر: ۴۴۵۴۹۰۰ ـ۴۹۱۶۰۶۵

دانټرنټ پته: www.islamhouse.com

١٤٣٥هجري – ٢٠١٤م

جميع الحقوق محفوظة

ويحق لمن شاء أخذ مايريد من هذه المادة بشرط الأمانة في النقل وعدم التغيير في النص المنقول ، والله الموفق

لأي سؤال أو اقتراح او تصحيح يرجى مراسلتنا من الموقع التالي :

www.islamhouse.com

المكتب التعاوني للدعوة وتوعية الجاليات بالربوة :

هاتف: ٤٤٥٤٩٠٠ –٤٩١٦٠٦٥ –

عنوان الموقع : www.islamhouse.com

المسابقة الثقافية الرمضانية

لعام: ١٤٣٥ للجاليات بشتو

درمضان دمياشتي داولنۍ ثقافتي مسابقي شرطونه.

كال ١۴٣۵- هجرى – ٢٠١۴م

١ - دټولو سوالونو جوابونه ددي کتاب (دتوحيد دپوهي باره کښبي څلور بنيادي اصول) نه مطلوب دي.

٢- جوابونه به د تاريخ : ٢٩/ ١١/ ١٤٣٥هجري= ٢٠/ ١٠/ ٢٠١٤م نه مخکې مخکي په مکتب تعاونی للدعوة والارشاد ربوه کښبي خپله جمع کوي او يا د ډاک په ذريعه په دي پته (ص/ ب: ٢٩٤٦٥/الرياض ، ١١٤٥٧)

او يا يي دانټرنټ په دي پته راوليږي jalit@ islamhouse.com

٣ – داقامي مطابق خپل نوم پته او دټليفون او موبايل نمبر او په لفافي باندي داضرور وليکي چه دپښتو مسابقه :

٤- دکامياب کسانو دنومونو لسټ به دمحرم دمياشتي اخره پوري دافس اعلان بورډ باندي لګيږي. او همدارنګه دانټرنټ په دي پته يي هم کتلي شي : www.islamhouse.com

---

٦- جوابونه په جدا صفا پاڼه باندي په واضح خط وليکي چه په مسابقه کښبي داخل شي .

٧- جعل سازي شرعا حرامه ده ددينه ځان وساتی

٨- په مقابله کښبي شرکت کونکي نارينه وي که زنانه بايد چه عمر دلسو کالونه کم نه وي .

٩- انعامات د صفر مياشتې اخره – ١۴٣۶- پورې حاصل کړې روستو دمطالبې حق نه لرې.

د انعاماتو تفصيل

١- اول انعام : يو زرو پنځه سوه (١۵٠٠) ريال

٢- دوهم انعام: يوزرو دوه سوه پنځوس (١٢۵٠) ريال

٣- دريم انعام : زر (١٠٠٠) ريال

۴- دڅلورم انعام نه تر لسم انعام پورې (٣٠٠) ريال

۵- ديولسم انعام نه تر شلم انعام پورې (٢٠٠) ريال

۶- ديوشتم انعام نه تر دير شتم انعام پورې (١٠٠) ريال

المسابقة الثقافية الرمضانية

لعام: ١٤٣٥: للجاليات بشتو